

Sveriges lantbruksuniversitet
Swedish University of Agricultural Sciences

Institutionen för stad och land

EN PLATS I PARADISET

GESTALTNING AV
EN NATURHAMN
I STOCKHOLMS
SKÄRGÅRD

Hedvig Lindblom Ågren
Avdelningen för landskapsarkitektur
Examensarbete vid landskapsarkitektprogrammet
Uppsala 2016

2

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för naturresurser och jordbruksvetenskap

Institutionen för stad och land, avdelningen för landskapsarkitektur, Uppsala

Examensarbete för yrkesexamen på landskapsarkitekturprogrammet

EX0504 Självständigt arbete i landskapsarkitektur, 30 hp

Nivå: Avancerad A2E

© 2016 Hedvig Lindblom Ågren, e-post: hedvig.lindblom@live.se

Titel på svenska: En plats i Paradiset – Gestaltning av en naturhamn i Stockholms skärgård

Title in English: A Place in Paradise – A Proposal for a Nature Reserve in Stockholm Archipelago

Handledare: Ylva Dahlman, institutionen för stad och land

Examinator: Hildegun Nilsson Varhelyi, institutionen för stad och land

Biträdande examinator: Helena Espmark, institutionen för stad och land

Omslagsbild: Ejder till havs © Hedvig Lindblom Ågren 2014

Upphovsrätt: Samtliga bilder/foton/illustrationer/kartor i examensarbetet publiceras med tillstånd från upphovsman

Originalformat: Liggande A3

Nyckelord: Stockholms skärgård, naturreservat, gestaltning

Online publication of this work: <http://stud.epsilon.slu.se>

INNEHÅLL / FÖRORD

INNEHÅLLSFÖRTECKNING	3
FÖRORD OCH TACK	3
ABSTRACT	4
SAMMANFATTNING	4
SUMMARY	5
BAKGRUND	7
Skärgårdens geologi och förhistoria	7
Paradisets historia	7
Paradiset idag	8
Framtid	8
Ortsnamn	8
PROBLEMATISERING	8
SYFTE	8
FRÅGESTÄLLNING	8
AVGRÄNSNING	8
METOD OCH GENOMFÖRANDE	9
Analysmetod landskapskaraktärsbedömning	9
Om gestaltningsarbete	9
MÅLGRUPP OCH REDOVISNING	9
Målgrupp	9
Redovisning	9
BEGREPP	9
INVENTERING	10
Fastighetskarta	10
Indelning av landskapskaraktärer	11
Inventering av arter	11
Stigar	11
Övriga funktioner	11
Inventering av arter, tabell	12
Om områdesbeskrivning	13
Områden	13
ANALYS	15
Generellt	15
Områdesanalys	15

PROGRAM	16
Generellt	16
Områdesprogram	16
INSPIRATION SKÄRGÅRD	18
GESTALTNING	19
Gestaltning	19
Hållbarhet	19
Utkiksplats	20
Samvaroplat	22
Spång	24
Brygga	27
SLUTSATS	29
Tillgängliga naturupplevelser och nybörjare	29
Naturskydd	29
DISKUSSION	30
Om naturliga och sociala värden	30
Avvägning mellan naturskydd och gestaltning	30
Problematik och felkällor i arbetet	30
Vidare studier	30
REFERENSLISTA	31
BILAGA PLANSCHER	
BILAGA FÄLTENKÄTER	

FÖRORD

De flesta människor har sin egen plats: en plats som de ser som sin, och där de hör hemma. För vissa är det deras egen säng, området där de bor eller växte upp, eller minnet av en semesterresa. För vissa är det ett hörn av ett litet rum, för andra ett helt berg. De flesta vet var deras egen plats är och var just de hör hemma.

För mig är platsen en grupp öar i havet, kring Ingmarsö och Finnhamn. De är vackrast i tyst junigryning och på varma höstdagar. Mitt hjärta värker vid blotta tanken.

Det är skillnad mellan att känna en plats och att besöka den kortvarigt. Den människa som vistas i ett landskap länge börjar se och känna igen det — hur hälsas våren och när blir sommaren varm, vilka spår finns av händelser och var varje liten sten finns. Växlingar och mönster framträder. För den som besöker för en liten stund existerar bara ögonblicket. Få mönster kan urskiljas, då allting är nytt och utforskat.

Vissa platser måste kännas väl för att kunna älskas. För den tillfällige besökaren blir det svårt, när platsen om och om igen slinker undan, gör fula miner och bits.

Hala grå klippor kan tyckas dystra, och försöker omedelbart ta livet av den med vingliga ben. Men under lavarna finns vitaste vitt, varmt gult och rosa urberg. I den mörka snårskogen smyger räven undan i kvällningen. Den krokiga stigen i uppförsbacke spricker upp till fantastiska vyer. Bara man vet var man ska titta, och bara man vet hur. Ibland behöver man någon som kan visa smultronställena.

Detta arbete är ett försök att göra en sådan plats lite enklare att besöka och att uppskatta, både för en kort stund och länge.

TACK!

Stort tack till min älskade mor och far, som följt med på långa vandringar genom regn och rusk och stuckit åt mig en macka vid jämna mellanrum. Det samma till vänner och klasskamrater som fått uthärda många diskussioner och kreativ ångest!

Tack till Ylva Dahlman, en helt förträfflig handledare som hjälpt till att driva arbetet framåt och varit ett ständigt stöd i de vetenskapliga och kreativa processerna. Tack också till mina examinatorer, Hildegun Nilsson Varhelyi och Helena Espmark!

Tack till Anna Koffman som inte bara bidragit med outhärlig artinventering och kartor, utan även mycken entusiasm!

Hedvig Lindblom Ågren
Maj 2016

ABSTRACT

The status nature reserve gives ecologically and socially important areas protection. These areas are usually adapted to give visitors an opportunity to safely use, explore and experience relatively undisturbed nature. The adaption is mainly done for two reasons: to protect the environment from wear and tear, and to facilitate the visitor's usage of the locations. What the adaption entails varies between the different areas, but usually consists of easily accessible paths, waste collection and furniture as for example benches, fire places, et cetera.

The purpose of this thesis is to study a location in a nature reserve, and to propose an adaption to make it more accessible to visitors. The chosen area in this thesis is the natural harbour Paradiset (The Paradise) in the nature reserve of Finnhamn and Kålgårdsön in the archipelago of Stockholm, Sweden. The area is today under the care of Skärgårdsstiftelsen. A landscape character assessment was done to examine the place with focus on ecological, functional and experiential conditions. This includes an inventory of the conditions on where they are located and how they appear, and an analysis of the strengths, weaknesses and opportunities that should be preserved and developed. The result of the landscape character assessment is boiled down to a design programme, which concretely sums up what needs the proposal should answer to.

The main focus of the proposal is how duck walks over wetlands, piers for smaller boats, lookout points and furniture could be done. The proposal aims to be realistic, with sustainable materials and simple constructions. The proposal presents solutions for specific locations in the natural harbour Paradiset, and a more general idea how the same designs could be applied to other locations in the area.

Further discussion includes the social values of making nature more accessible, the trade-offs made during the creative process, potential sources of misinformation, and the need to create a management plan for the area and the need for design programmes for organisations like Skärgårdsstiftelsen, which are tasked with maintaining locations like this and making them more accessible.

SAMMANFATTNING

Statusen naturreservat ger skydd åt ekologiskt och socialt betydelsefulla naturområden. Dessa platser brukar anpassas för att besökare tryggt ska kunna vistas på och utforska platserna, och få uppleva en relativt ostörd naturmiljö. Anpassningen av miljöerna sker främst av två anledningar: för att naturen ska bevaras och påverkan i form av skador och slitage minimeras, samt för att besökarna lättare ska kunna använda platserna. Vad anpassningen innebär varierar efter de specifika platserna, men handlar ofta om att skapa framkomliga stigar, sophantering och möblering med bänkar, eldplatser, med mera.

Syftet med detta arbete är att studera en plats i ett naturreservat och ta fram ett gestaltungsförslag på hur anpassning för besökare skulle kunna se ut. Den valda platsen i detta arbete är naturhamnen Paradiset i naturreservatet Finnhamn och Kålgårdsön i Stockholms skärgård, som förvaltas av Skärgårdsstiftelsen. En landskapskaraktärsanalys utförs för att undersöka platsen med avseende på ekologiska, funktionella och upplevelsemässiga förutsättningar. I detta ingår inventering av hur dessa förutsättningar ser ut och var de finns, samt en analys av vilka styrkor, svagheter och potentialer som är värda att ta till vara och utveckla vidare. Landskapskaraktärsanalysens resultat sammanfattas i ett gestaltungsprogram, som konkret redogör för vilka behov som gestaltningen bör svara mot.

Gestaltningssarbetet fokuserar på hur spångar över våtmarker, bryggor för småbåtar, utkikstorn och möblering skulle kunna utföras. Förslaget eftersträvar att vara realistiskt, med hållbara material och enkelt utförande. I arbetet redovisas konkreta förslag för särskilda platser i naturhamnen Paradiset, och mer generellt hur samma gestaltning skulle kunna appliceras på andra platser i området kring Paradiset.

Vidare diskuteras de sociala värdena i att tillgängliggöra naturmiljöer, avvägningarna under den kreativa arbetsprocessen, eventuella felkällor, samt behovet av en skötselplan över området och ett sammanhållet gestaltungsprogram för organisationer som Skärgårdsstiftelsen, som har till uppgift att förvalta och tillgängliggöra större naturområden.

SUMMARY

5

The following is a summary of the thesis, with a brief background and description of the location which is studied, the purpose of the study, method and execution. The thesis is summed up with a conclusion of the study and a more general discussion about adjacent topics and about the work process.

BACKGROUND

The status nature reserve protects ecologically and socially important areas. These areas can be adapted to give visitors an opportunity to safely use, explore and experience relatively undisturbed nature. The adaption is mainly done for two reasons: to protect the environment from wear and tear, and to facilitate the visitor's usage of the locations. What the adaption entails varies between the different areas, but usually consists of easily accessible paths, waste collection and furniture like benches, fireplaces, and so on.

The location for this thesis is the natural harbour *Paradiset*, translated to *The Paradise*, in the nature reserves of Finnhamn and Kålgårdsön in the archipelago of Stockholm, Sweden. See location on map 1.

The rift valley landscape in the region is unique: the rift valleys have created a massive amount of islands of varying sizes, all shaped by ice ages and still rising up from the sea due to the post-glacial rebound.

The first humans in the area used the sea routes for trading and fishing expeditions. An early record of human activity in the area is from the 14th century, when Valdemar Sejr created a written map instructing sailors how to use the nearby sea route Husaröleden, which still is widely used. The Stockholm archipelago have since been used for forestry and farming, what little existing fertile ground used to grow crops. In the early 20th century the bourgeoisie from Stockholm began to build summer villas in the archipelago, which happened to a small extent on Finnhamn as well.

In the 1940's the City of Stockholm bought Finnhamn to prevent private exploitation of the islands and tourism took off: people from the middle and working classes travelled by steam boats or their own boats to the islands to spend a day or two enjoying promenades in nature, bathing in the sea and fresh air, away from the bustling city.

In 1998 the area was transferred into the care of Skärgårdsstiftelsen, *The Archipelago foundation*, and became classified as a nature reserves in the year 2000. There are two hostels, a restaurant and an ecological farm operating on Finnhamn, and the tourism industry is very much alive.

PURPOSE

The purpose of the thesis is to design the natural harbour The Paradise in such a way that visitors can be guided through the area, given the same or better opportunities to moor boats, and have unique experiences in a natural environment. All of this at the same time as the sensitive environment is protected from damage and wear.

PROBLEM STATEMENT

How can The Paradise be adapted so that visitors more easily can access and experience nature, while minimizing damages to the environment?

LIMITATIONS

The thesis is limited to the specific areas marked in map 2. No in-depth studies of social values have been carried out. The main focus of the thesis is the design in relation to topography, ecology and perceived usage.

METHOD

A landscape character assessment, LCA, is executed to evaluate ecological, functional and experiential conditions. This includes an inventory of the conditions on how they appear and their locations, and an analysis of the strengths, weaknesses and opportunities that should be preserved and developed. The LCA is based on studies of maps of ecological and topographical surveys, historical and present maps, inventories of rare species and the nature type, as well as extensive visits on site. The result of the LCA is condensed into a design program. Based on this a proposal is created, with descriptions, maps, sections and illustrative pictures.

INVENTORY

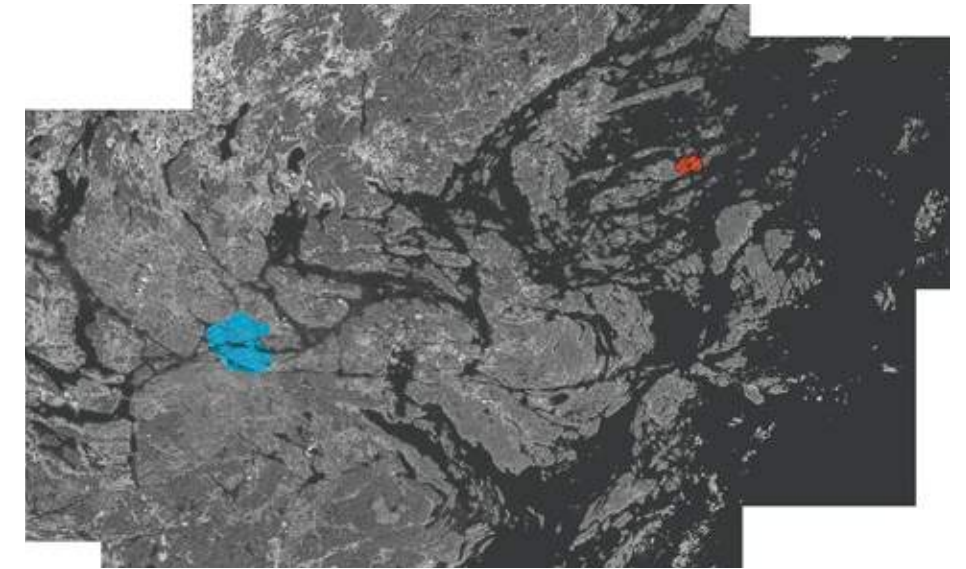
The environment consists of smaller areas of varied types of nature. Most of the nature characters have distinct and distinguishable features. The most common characters are the following: areas with naked bedrock and dwarf pines, wetlands with alder and reeds, meadows, dense forest with deciduous and evergreen trees, and oak forest. The topography varies greatly, with crevices and high cliffs mixed with softly undulating ribbons of flatland.

The area is a habitat for many rare plants and animals. A common sight is the white-tailed eagle, *Haliaeetus albicilla*, one of the largest eagles in the world. In summer time grey seals, *Halichoerus gryphus*, sporadically visit the area. Mezereon, *Daphne mezereum*, and the orchid sword-leaved helleborine, *Cephalanthera longifolia*, grow on Finnhamn, and yew, *Taxus baccata*, is found on Kålgårdsön, all of which are rare in Sweden and have the status of *fridlyst*, meaning they are threatened species protected by Swedish law.

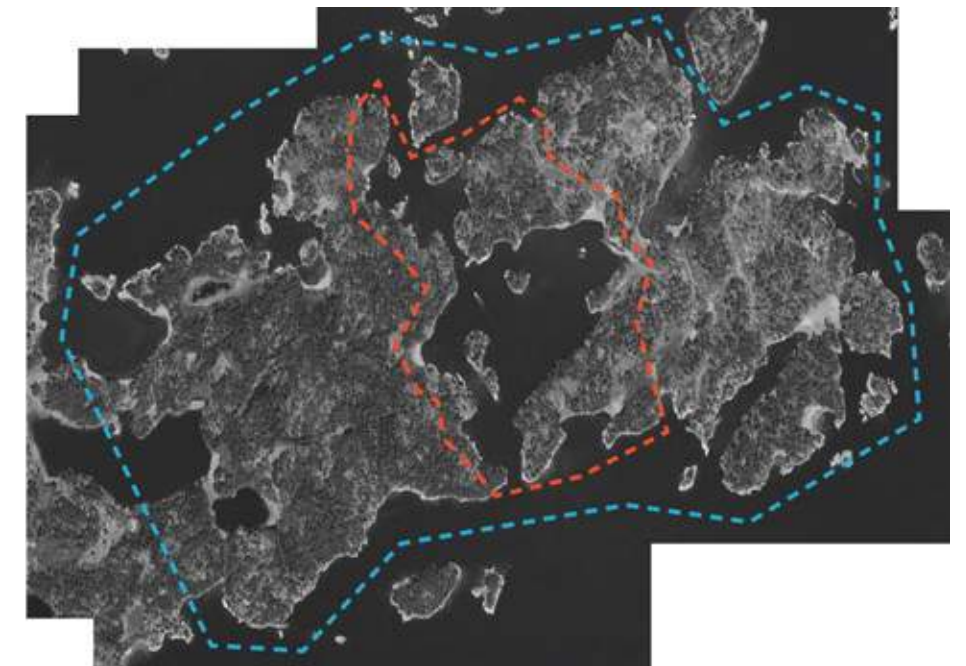
Other animals live in the area as well: fox, roe deer, badger and grey heron are among the common inhabitants. In spring large flocks of sea-fowl rest in the bays. Common eider, common goldeneye and tufted duck are among the most common species.

ASSESSMENT

The result of the analysis of the landscape character assessment is following: wetlands are hard to access and forces visitors to walk around them, although the path is lead straight through these areas. The paths in the area are generally easy to use, but are in some locations relatively

MAP 1. Orthophoto of the region. Stockholm is marked in blue, the studied area around Finnhamn and Kålgårdsön in red. The distance between the locations are about 45 kilometers. © Bing Maps

MAP 2. Orthophoto of the studied location. The project area is marked in red, and blue marks the area for which species has been studied. © Bing Maps

hard to access, due to topography and dense vegetation. Some stretches of paths are marked with poles or painted trees, but in some locations it's not marked at all or very sporadically so. There are outhouses as well as waste bins on Finnhamn, but not on Kålgårdsön. Fire damage on cliffs were observed in abundance, which points to a need for safe fireplaces.

PROGRAM

The result of the LCA is boiled down to a design program, which concretely sums up what needs the proposal should answer:

- Social places are equipped with furniture to make them easier to use
- New stations with outhouses and waste bins are created on Kålgårdsön for better accessibility
- A new pier is built in an inaccessible place to create more safe docks for boats
- New mooring loops are placed on cliffs that are used for mooring
- Paths made more accessible, especially in wetlands
- A lookout tower is built in an accessible location to give opportunities for better views, even for people with handicaps
- A new connection is needed between Finnhamn and Kålgårdsön to increase mobility
- Biotopes and rare species are highlighted by information placed at their locations

PROPOSAL

The proposal focuses on duck walks over wetlands, piers for smaller boats, lookout points and furniture.

Duck walks are proposed in areas with wetland or risk of flooding, as a part of an effort to make the paths in the area more accessible. Wetlands and flooding areas are generally hard to access for visitors as they have dense vegetation of reed or mangrove like woods of black alder, both of which are difficult to access by foot. The duck walks are designed so visitors will be led through a section of both nature types. Along the duck walks larger open places are created, to allow for visitors to take a pause and experience the nature types. Both reststops and duck walks give good opportunities to watch for birds, insects and wetland flora. The design is sturdy with thick poles and wooden deck. On one side of the duck walk the poles are cut short, and on the other they are kept tall with a rope handrail running between them. Some poles are kept taller, at about 2-3 meters, with attached birdhouses for seafoal.

A jetty is proposed at a central location in The Paradise. The proposal is similar to the already existing jetty belonging to Skärgårdsstiftelsen. The pier runs along steep and today inaccessible cliffs, and facilitate about 60 new docks for smaller boats. The construction of the pier is similar to that of the duck walks, with poles and wooden deck. The waterside of the

jetty keeps straight lines, whereas the inside follows the shape of the cliffs. Where bigger open areas are created, benches and waste bins are placed.

At the northern side of Finnhamn, a lookout tower is placed. The location is easily accessible, even for people with physical disabilities. From there, visitors can watch for birds, seals and passing boats, as well as the surrounding islands. The tower is constructed of wood, in three levels. The upper levels presents better views, while the lower give shelter from bad weather and are more accessible for people with physical disabilities.

Furniture is an important addition to the area. Benches, fireplaces and garbage bins makes the area more easily used for visitors. Today it is common to light fires directly on top of the cliffs, which damages them, and to litter. The furniture is placed mainly in larger groups at existing social places, but also in smaller groups at other locations, usually look out points. All materials used in this proposal are sturdy so they will withstand wear and tear, and the sometimes harsh weather.

CONCLUSION

The conclusion is that additions such as the ones proposed in this thesis could make the area more accessible to visitors, and would make it easier for visitors to use the area in a way that minimizes damages and wear on the environment.

Places like The Paradise that has been adapted to be more accessible can facilitate a first encounter with the natural environment for people who are unfamiliar to being in such places. The accessibility draw more people to the place, and further the general interest and usage of nature reserves.

SUMMARY

DISCUSSION

The area around The Paradise, as well as most of the archipelago, is relatively under-utilized, considering that it is neighbouring two of Sweden's largest cities, Stockholm and Uppsala, and is easily reached from the mainland. The natural environment is generally undisturbed and could provide opportunities for many activities, and should be viewed as a resource of recreational green areas of the cities.

Creating more accessible places, especially in nature, is a democratic issue. Many people, like city dwellers and immigrants, have interest but no knowledge of Swedish nature, which may prevent them from visiting such areas and using them in their everyday lives.

A conflict in the design process was between how much of the area that should be protected and how to create more spectacular additions. In areas where little or no consideration towards the natural environment has to be taken, more outstanding additions can be created. But in a nature reserve such as the one studied in this thesis, any additions must be designed to be as invisible and camouflaged as possible to not disturb the environment.

A management plan could be created for Paradiset and it's surroundings to help preserve sensitive biotopes and rare species.

Skärgårdsstiftelsen, and organisations like them that care for large areas of wild nature, can develop a standard design for the additions that they add to the landscape, to be able to more effectively adapt locations for heavier use in the future. This will also make the organisation's image more easily recognized by visitors.

VIEW 1. An example of an addition. The lookout tower on Finnhamn overlooks the beach and islands to the north. Here visitors can engage in activities like bird and seal watching, and seek shelter from bad weather.

BAKGRUND

7

Paradiset är namnet på en skyddad naturhamn i Stockholms mellersta skärgård vid öarna Finnhamn och Kålgårdsön, som ligger ungefär 4,5 mil från Stockholms innerstad. Se röda markeringar på karta 6 och 7 på sida 8. Platsen ligger i två angränsande naturreservat med stor artrikedom och är ett populärt utflyktsmål sommartid med många aktiviteter (Skärgårdsstiftelsen 2013a).

OM PLATSEN

I denna del beskrivs Stockholm skärgårds och Paradisets historia, samtid och framtid. För att få en förståelse för Paradiset och kringliggande öar är kunskap om landskapet, dess historia och mänsklig hävd oumbärligt.

SKÄRGÅRDENS GEOLOGI OCH FÖRHISTORIA

Stockholms skärgård är ett unikt landskap. För ungefär fyrtio miljoner år sedan krockade de afrikanska och europeiska kontinentalplattorna och krossade den platå som uppstått där den Svekofenniska bergskedjan nöttas ner. Krosszonerna fick ett rutnätsmönster som i vissa områden i skärgården än idag är framträdande. Sprickorna eroderade över tid, och skapade ett sprickdalslandskap (Jerling 2007).

Skärgårdslandskapet är tydligt format av istider. Under de senaste två till tre miljoner åren tros Skandinavien haft istider mellan tio och tjugo gånger, varav den senaste tog slut mellan 15 000 och 11 500 år sedan, efter att ha varat i ungefär 100 000 år (Jerling 2007, s. 19-20). Klippställarna är släta och jämt välvda mot nord-nordväst och blockiga och uppbrutna mot syd-sydöst, efter att ismassorna slipat dem i sin framfart från norr och lämnat sydsidan mer orörd och släppt stenblock där. Spår som isräfflor och flyttblock är vanliga i hela området. Graniten i området är ljusgrå och röd.

Landhöjningen har gjort att landskapet sakta har stigit upp ur havet under de senaste tusen åren. De första kobbarna där Finnhamn och Kålgårdsön nu ligger steg upp ur havet cirka 2 500 år sedan (SGU 2016b). Dessa var först kala kobbbar, antagligen av samma karaktär som idag finns i ytterskärgården. Den jord som först fanns bestod av glacial lera och isälvsediment (SGU 2016a). På öarna finns ung karg jord och hållmark blandad med bördig lerjord och våtmarker, som ger mycket speciella förutsättningar för flora och fauna. Landskapet har tvärsnitt med varierande topografi, vilket gör att många små biotoper kan rymmas inom ett relativt litet område. Efter ett århundrade av hård miljöförstöring börjar nu naturen återhämta sig och större rovdjur återkommer, som havsörn och säl (Skärgårdsstiftelsen 2015).

Landskapstypen är mycket ovanlig, och finns i bland annat Nordamerika och Chile. Just Stockholms skärgård och Skärgårdshavet är ett av de största skärgårdsområden i hela världen (Jerling 2007 s. 14). Eftersom landhöjningen fortfarande pågår, är landskapet i ständig förändring, och sträcker sig långsamt längre ut till havs.

Finnhamn är ett samlingsnamn på tre öar, Idholmen, Stora Jolpan och Lilla Jolpan, som vuxit ihop på grund av landhöjningen och mänskligt in-

flytande. Öarna i området har besökts och varit bebodda i princip sedan de stigit upp ur havet, för cirka 2 000-2 500 år sedan (SGU 2016b).

PARADISETS HISTORIA

Skärgården koloniserades långsamt från stenåldern och framåt, men först under medeltiden började befolkningen att öka. Hur detta skedde är oklart och svårt att kartlägga före tiden då jordeböcker skrevs och skatter började indrivas i större skala (Jerling 2007, s. 46). På grannön Ingmarsö finns första dokumenterade skatteskrivningen 1539, vid vilken minst fyra större jordbruk fanns på ön. Främsta näringen i Stockholms skärgård har historiskt varit fiske, jakt och skogsbruk. Det hushållen inte gjorde av med själva såldes till Stockholm (Jerling 2007). Historiskt har små jordbruk funnits på i princip all bördig jord, och ångar har hållits öppna med bete och slåtter. Jämför man kartorna 3-5 och aktuell fastighetskarta kan man se att nästan alla ångar, åkrar och öppna ytor har funnits och finns kvar i princip oförändrad form i minst 166 år.

På 1300-talet nedtecknade Valdemar Sejr farleder genom Stockholms skärgård. Leden som idag kallas för Husaröleden går mycket nära Finnhamn, och används fortfarande i ungefär samma sträckning (Jerling 2007, s. 84). Det är inte otroligt att Paradiset redan då användes som hamn.

Laga skifte skedde på öarna runt 1849 med rationalisering ägo gränser och åkerbruk. Stora Jolpan och Idholmen satt ännu inte ihop, men mellan dem finns en spång utritad. De öppna marker och åkrar som är utmarkerade på kartan från 1849 stämmer mycket väl överens med hur det ser ut på öarna än idag. Se karta 3.

Under 1900-talet tog fritidslivet fart i Stockholms skärgård. Idholmen, Stora och Lilla Jolpan fick samlingsnamnet Finnhamn av kolhandlaren Wilhelm Rönström, som lät bygga sig ett sommarhus i området. Arkitekt var Ernst Stenhammar, som är mest känd för att ha ritat Grand Hotel i Stockholm (Hässler 2010 s. 93).

På 1940-talet köpte Stockholms stad öarna för att förhindra privat exploatering och för att värna om friluftslivet. Det blev populärt för stadsbor att ta sig ut till skärgården för rekreation i natur, med frisk luft och havsbad. Ett pensionat öppnade och en stugby för sommarkollektiv uppfördes, på kartan från 1952 utmarkerad som 'pojkläger' (Lantmäteriet 1952).

PARADiset IDAG

Under de senaste hundra åren har Stockholms skärgård i stor utsträckning övergått från jordbrukslandskap till besöksmål för turister och semesterfirare (Jerling 2007 s.10). Den mänskliga hävden har förändrats, vilket speglas i landskapet. Det finns färre åkrar och öppna ångar, och skogen växer tätare. På Finnhamn finns Idholmens gård kvar, som drivs av Martina Högberg, med ekologisk odling och djurhållning. Detta bidrar till att Finnhamns ångar hålls öppna och kulturlandskapet bevaras.

Större delen av öarna övergick år 1998 till Skärgårdsstiftelsen och blev naturreservat år 2000 (Hässler 2010 s. 94). Idag tillhör Wilhelm Rön-

KARTA 3. Laga skifte 1849, gröna ytor visar öppen mark, skala 1:15 000 © Lantmäteriet i2014/764

KARTA 4. Häradsekonomisk karta 1901-1906, röda ytor åker, gröna äng © Lantmäteriet i2014/764

KARTA 5. Ekonomisk karta 1952. Gula ytor visar öppen mark, notera även ny bebyggelse © Lantmäteriet i2014/764

ströms sommarhus ett av vandrarhemmen som finns på öarna. Även po-jklägret har övergått till vandrarhem, i Skärgårdsstiftelsens förvaltning.

De besökare som inte har fritidshus tar sig gärna ut med motor- eller segelbåt. Få ordnade kajplatser finns, och de flesta väljer att lägga till vid klippor och stränder, för att komma närmare naturen. Om inte bryggor eller förtöjningsöglor finns förtöjs ofta båtarna vid träd, stenblock, eller kilar som slås ner i bergsspringor. Detta kan åsamka skador på miljön.

I tabell 1 visas statistik på hur besöken i området sett ut under åren 2010-2014. Statistik över besökare som övernattar i egen båt är base-rade på stickprovsmätningar som gjorts av platsens tillsyningsman, Lars Westling. Dessa mätningar har gjorts under perioden maj till sep-tember, vilket räknas som huvudsäsong. Besökarna som övernattade i egen båt beräknades som 3,5 personer per båt. Besöksstatstiken visar att besökarna med egen båt är förhållandevis många jämfört med på andra skärgårdsöar, och ökar, om än ryckvis. De besökare som tältar eller sover i stugbyn minskar stadigt. Gästnätterna på vandrarhem har gått ner, men ökat igen (Skärgårdsstiftelsen 2014b).

PARADISETS FRAMTID

När Stockholms skärgård nu tar steget mot att bli en modern plats för turism, är det viktigt att gå fram varsamt. Det nya ska få ta sin plats och det förflutna måste förvaltas. Naturhamnen Paradiset används intensivt i dagens läge. Skärgårdsstiftelsen, som förvaltar denna plats, har som mål att göra sina områden mer tillgängliga och att öka besöken på dessa (Skärgårdsstiftelsen 2016). Detta är positivt i den mening att fler männi-skor kan få tillgång till ett stort, relativt orört naturområde nära Stock-holm. Området kan betraktas som en god resurs i grönområden som kan användas för rekreation för både bofasta på öarna och besökare. Att fler skulle besöka och använda området innebär tyvärr även att denna unika naturmiljö riskerar att skadas.

PARADISETS ORTSNAMN

Namnen i området är i princip oförändrade sedan kartan från 1848, och de flesta har antagligen en historia som är äldre än så. Vissa namn vittnar om platsens historiska funktioner, vilket ger kunskap om hur öborna har använt marken och hur det kan ha sett ut förr.

Namnet *Paradiset* härstammar från mitten av 1900-talet när semester-firarna mer på allvar började söka sig till platsen, och syftar till den tryg-ga hamn och vackra natur som finns där. *Flågnäshålet*, utloppet i söder, har fått sitt namn från fågelfångst medelst nät. *Gnedena*, det nu igenväx-ta sundet mellan Bockholmen och Kålgårdsön, har antagligen fått sitt namn efter att man fick gnetä för att att sig fram över stenblocken där. Var namnet *Gustens kobbar* kommer ifrån är okänt, men öarnas andra namn *Sandkobbarna* är sannolikt från att skutor hämtade sand därifrån, antagli-gen från sandtaget på Finnhamn. (Gehlin 1982 s.150) *Stora och Lilla Jol-pan* lär ha fått sina namn från tyskans ‘Jülpe’, som betyder öppning, varför

är dock oklart. *Finnhamn* var namnet för hamnen på östra sidan av Stora Jolpan, men numera för hela ögruppen, var bokstavligen en hamn för finska skutor. Anledningen till ögruppens namnbyte är enligt legenden att kolhandlaren Wilhelm Rönström tyckte att namnet Stora Jolpan inte var en fin nog adress till hans sommarhus. *Kålgårdsön* fick antagligen sitt namn från *kålgård* som är en medeltida beteckning för grönsaksträdgård (Gehlin 1982 s. 66-67).

De flesta namn verkar ha funnits med sedan 1849 eller tidigt nitton-hundratal. Till och med småskären har sina nuvarande namn: Gustens kobbar, Annas kobbe, och Malins kobbe (Lantmäteriet 2016).

PROBLEMATISERING

Paradiset ligger i en unik miljö med särpräglade klippformationer och ekologiska och kulturhistoriska värden. Sommartid utsätts platsen för starkt slitage från besökarna. Vissa av besökarna kan vara ovana vid att vistas i naturmiljöer, vilket gör att de kan dra sig för att utforska platsen. Detta kan försämra deras upplevelser. För att ta steget att upptäcka mer av platsen kan de behöva hjälp på traven.

För landskapsarkitekten är det en stor utmaning att bevara platsen och inte göra för stora ingrepp, samtidigt som det behövs tillägg för att lyfta fram vissa upplevelser. Hur tillägg genomförs är en komplex avvägning — det som ger själva platsen bästa skydd kan upplevas som tråkigt och hämma nyfikenhet och rörlighet hos besökarna. Det som är mest till-gänglighetsanpassat och spännande för besökarna kan inkräkta för my-cket på platsens natur och karaktär, vilket är olämpligt i ett naturreservat.

SYFTE

Syftet med arbetet är att gestalta naturhamnen Paradiset på ett sådant vis att besökarna guidas genom platsen, ges god möjlighet att förtöja sina båtar, och ges tillgång till unika naturupplevelser. Samtidigt ska platsens känsliga skärgårdsmiljö skyddas.

FRÅGESTÄLLNINGAR

Hur kan Paradiset utformas så att besökarna lättare kan ta till sig natur-upplevelser, samtidigt som miljöpåverkan minimeras?

AVGRÄNSNING

Den geografiska avgränsningen till området är utmarkerat i rött på karta 7. Den geografiska avgränsningen för gestaltningen följer så som Para-disets naturhamn huvudsakligen används. Växter inventerades via rap-porter från Finnhamn och Kålgårdsön, och för djur och fåglar har vyn vidgats till de närmsta grannöarna, se blå markering på karta 7.

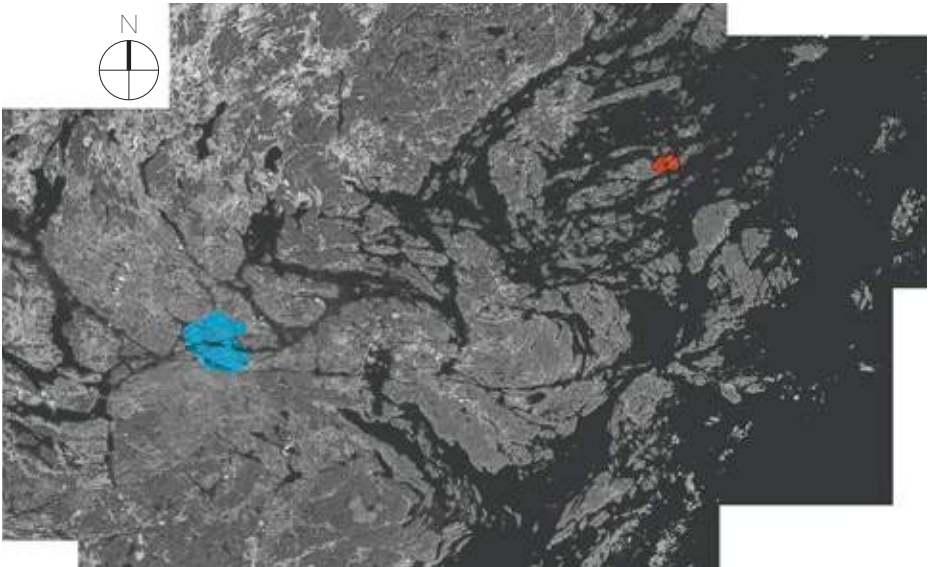
Fokus har varit att ta fram ett gestaltungsförslag utifrån inventering av topografi, ekologi och platsens nuvarande användning. Av sociala värden har endast rörelsemönster och behov av vissa fasta funktioner undersökts.

BAKGRUND

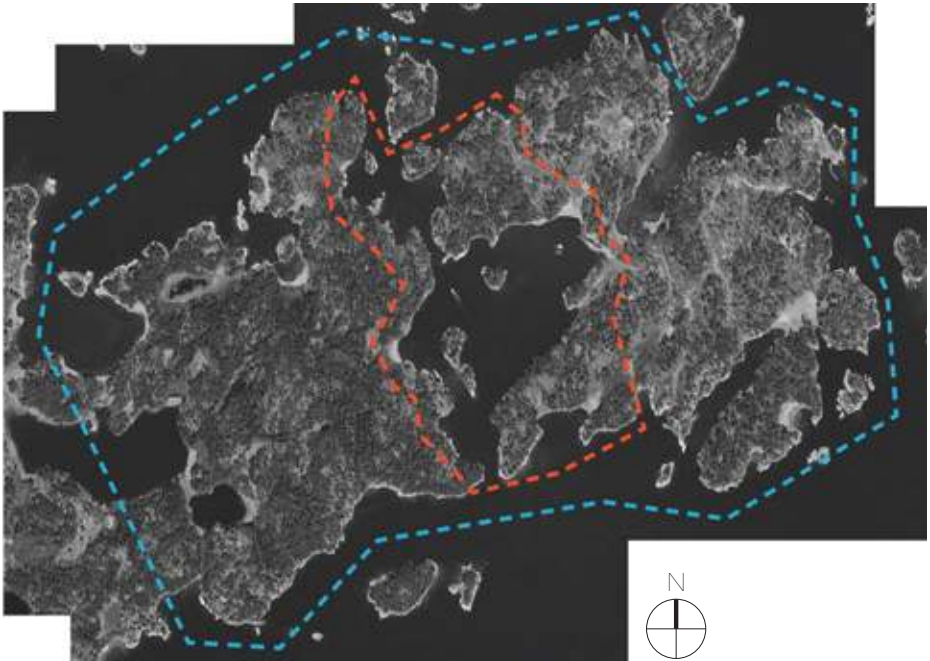
TABELL 1. BESÖKSSTATISTIK

	2010	2011	2012	2013	2014
Camping-dygn i tält	699	516	369	283	283*
Gästnätter i stugby	10 105	9 550	8 597	6 796	4 984
Gästnätter vandrarhem	10 079	8 078	7 953	7 522	10 455
Övernattande i egen båt	39 850	41 100	33 100	47 150 +4 250**	46 000 +4 250**

* Uppskattad siffra ** Besökare i Finnhamns gästhamn (Skärgårdsstiftelsen 2014b)

KARTA 6. Ortofoto över regionen. Stockholms innerstad markerat i blått, projek-toområdet i rött. Avståndet mellan orterna är cirka 4,5 mil © Bing Maps

KARTA 7. Ortofoto över platsen. Inventeringsområdet markerat i blått, Paradiset och projektområdet i rött. © Bing Maps

METOD OCH GENOMFÖRANDE

Arbetsgången skedde i fyra steg: inventering, analys, gestaltning och skapande av presentativt material.

Först undersöktes platsens ekologiska, historiska och sociala värden. Detta utfördes genom platsbesök, litteraturstudier om Paradiset med omgivning och om liknande naturvårdsprojekt, inventering av rapporterade arter, insamling och analys av kartmaterial, platsbesök, och intervjuer med experter. Eftersom det inte fanns exakt kartlagt var stigarna går, vissa funktioner finns, eller hur natur och biotoper ser ut, inventerades detta.

Därefter genomfördes en analys av inventeringens resultat med fokus på vad som är skyddsvärt, vilka funktioner som finns och behövs, och vad som skulle kunna läggas till. Den valda analysmetoden är LCA, *Landscape Character Assessment* eller på svenska *landskapskaraktärsbedömning*, som modifierades något. Utgångspunkten är rapporten “*Landscape Character Assessment — Guidance for England and Scotland*” (Swanwick 2002). Platsen indelades i upplevda rumsligheter, vilkas egenskaper och funktioner undersöktes och utvärderades. Utifrån resultatet togs ett program fram, som beskriver vilka mål för gestaltningen som vore lämpliga, i text och karta.

Utifrån program och inventerings- och analysmaterial utfördes arbetets tredje steg: konkreta gestaltungs-förslag och tillvägagångssätt togs fram.

I det fjärde steget skapades illustrativt material för att tydligt presentera gestaltungs-förslaget. Det inbegrep en illustrationsplan, illustrativa miljöbilder, detaljritningar på vissa tekniska lösningar och förklarande texter om gestaltungs-förslaget.

ANALYSMETOD LANDSKAPSKARAKTÄRSBEDÖMNING

Först avgränsades ett område, och undersöktes “på skrivbordet” — en inventering av det material som fanns till hands om området. Detta baserades på kartor från Lantmäteriet, Österåkers kommun och ekologen Anna Koffman, som visar geografi, geologi, topografi, historia, arter, marktäckte. Även vetenskapliga rapporter om platsen från bland annat Naturvårdsverket och Skärgårdsstiftelsen.

Inför platsbesök förbereddes en fältenkät, som fungerade som ett mer lätthanterligt verktyg att bedöma de olika mindre områdena inom det större: vilken karaktär de har och vad som utmärker dem. Fältenkäten utformades med inspiration från de fältenkäter som presenteras i “*Landscape Character Assessment — Guidance for England and Scotland*” och var främst fokuserad på att identifiera hur natur och topografi upplevdes och vilka element som kunde identifieras på de olika platserna, som exempelvis olika sorters växtlighet och tecken på mänsklig aktivitet.

Därefter värderades karaktärerna efter deras upplevelsemässiga värden, funktionalitet, hur tåliga och skyddsvärda de var, med mera. I denna fas är det viktigt att följa ett tydligt syfte, alltså att området analyseras och bedöms på ett ändamålsenligt sätt (Swanwick 2002).

Under arbetet utfördes tre fältstudier på platsen. Inventeringen ut-

fördes under tre separata tillfällen, 10-12 mars, 24 mars, samt 30 mars-2 april 2016.

Vid första tillfället, 10-12 mars, inventerades endast området på Kålgårdsön, stigar sträckning spårades med GPS, landskapskaraktärer och rumsindelning, samt observation av arter. Vid det andra tillfället, 24 mars, besöktes Kålgårdsön igen. Vid det tredje tillfället, 29 mars-2 april, besöktes Idholmen och Stora Jolpan. Under besöket utfördes inventering, spårning av stigar med GPS och observation av arter, samt förberedelser inför analys.

Den observation av arter som utfördes under platsbesöken gällde framför allt djur och fågel. Även vissa träd- och buskarter observerades.

OM GESTALTNINGSGRARBETE

Gestaltningen och presentationsmaterial har utförts både analogt, med hjälp av pennor och papper, och digitalt, med hjälp av GIS-programmet ArcMaps, AutoCAD, 3D-programmet Rhinoceros, samt bildbehandlingsprogrammen Photoshop och Illustrator. Första steget i gestaltningssarbetet var att utifrån program och analys skissa och prova olika idéer. När denna process hade landat i beslut om hur gestaltningarna skulle lösas framtofs mer utförliga och illustrativa bilder och ritningar fram med digitala medel.

MÅLGRUPP OCH REDOVISNING

Arbetets målgrupp är potentiella beställare från exempelvis Skärgårdsstiftelsen, Länsstyrelsen, eller Österåkers kommun, samt landskapsarkitekter.

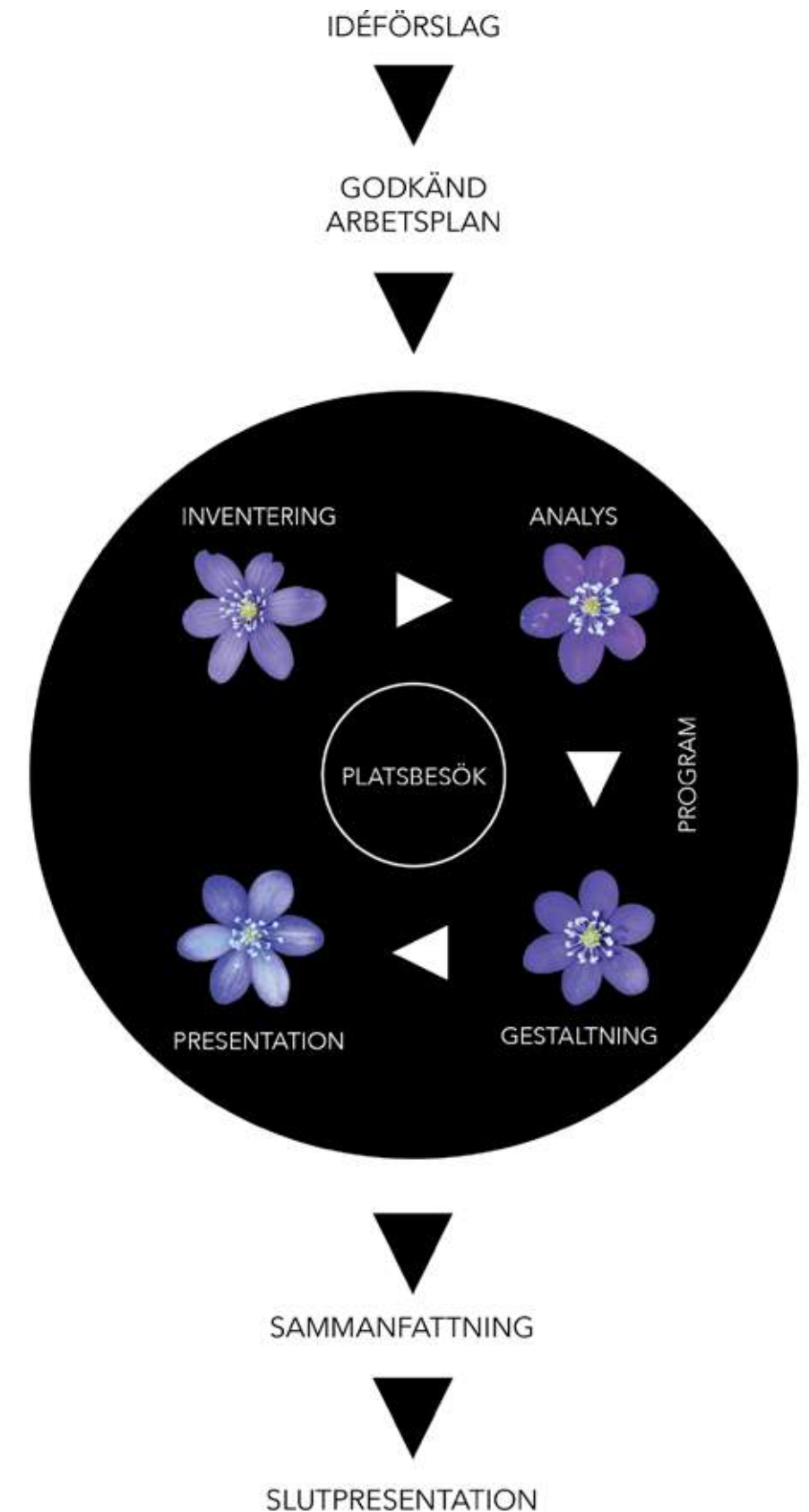
Förslaget visas i en skriftlig rapport och i plansch. Dessa innehåller en inventering och analys av förutsättningarna i text och bild, gestaltungs-förslag med illustrationsplan, illustrativa bilder, samt detaljritningar.

BEGREPP

Landskapskaraktär — Ett igenkänningsbart mönster av element som återkommer i olika typer av landskap, till exempel geologiska formationer, vegetation, och markanvändning. Karaktären är det som gör landskapet distinkt och skiljer sig tydligt från andra landskap (Swanwick 2002, s. 9).

Naturhamn — I uppsatsen syftar begreppet till en hamn främst för mindre båtar, där det ej finns bryggor, och där förtöjning sker direkt mot land, mot klippor eller stränder.

Naturreservat — Naturvårdsverket (2015) beskriver begreppet som en plats där lägsiktigt värdefull natur skyddas och bevaras. Detta tar stöd i Miljöbalken, som anger följande skäl att skapa naturreservat: “bevara biologisk mångfald, vårda och bevara värdefulla naturmiljöer, tillgodose behov av områden för friluftslivet, skydda, återställa eller nyskapa värdefulla naturmiljöer, [samt] skydda, återställa eller nyskapa livsmiljöer för skyddsvärda arter.” (Naturvårdsverket 2015) Naturreservat har olika förutsättningar, och därmed även olika föreskrifter om vad som är tillåtet och förbjudet inom dem.

FIGUR 1. Schema över arbetsprocessen.

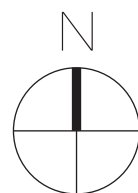
FASTIGHETSKARTA ÖVER BEFINTLIGA FÖRUTSÄTTNINGAR

Stigarna är utritade efter egen inventering med GPS. De är förenklade och linjerna visar stigarna ungefärliga sträckning.

I det som redovisas som öppen mark ingår klippta gräsytor, ängar, större vassområden och större öppna hållmarker. I det som visas som brukad mark ingår åker och betesmark. Det som visas som våtmark är främst våtare vassbevuxna områden.

TECKENFÖRKLARING

- SKOG
- BRUKAD MARK
- ÖPPEN MARK
- VÅTMARK
- SJÖ
- GRUSVÄG
- STIG
- BEBYGGELSE

INVENTERING

11

I detta avsnitt beskrivs resultatet av inventeringen av Paradiset. Området har delats in i tolv mindre områden efter deras särpräglade karaktärer.

INDELNING AV LANDSKAPSKARAKTÄRER

Indelningen av landskapskaraktärer och områden har i den här studien skett i liten skala. Projektets avgränsning är ganska liten, men då de inbördes områdena också är små med stark karaktär blir indelningen enkel och tydlig. Till detta bidrar topografi med tvära kast, mindre områden med olika vegetation och markanvändning. De kala hållmarkerna är mycket utpräglade, med låga träd och ljungbestånd. Områden med tät skog delas av större ängar, betesmarker och våtmarker.

INVENTERING AV ARTER

Ett flertal rödlistade arter finns inom området, både djur och växter. I de flesta källor finns få arter som inte är rödlistade eller fridlysta rapporterade, vilket bidrar till att detta arbete mest fokuserar på sällsynta arter.

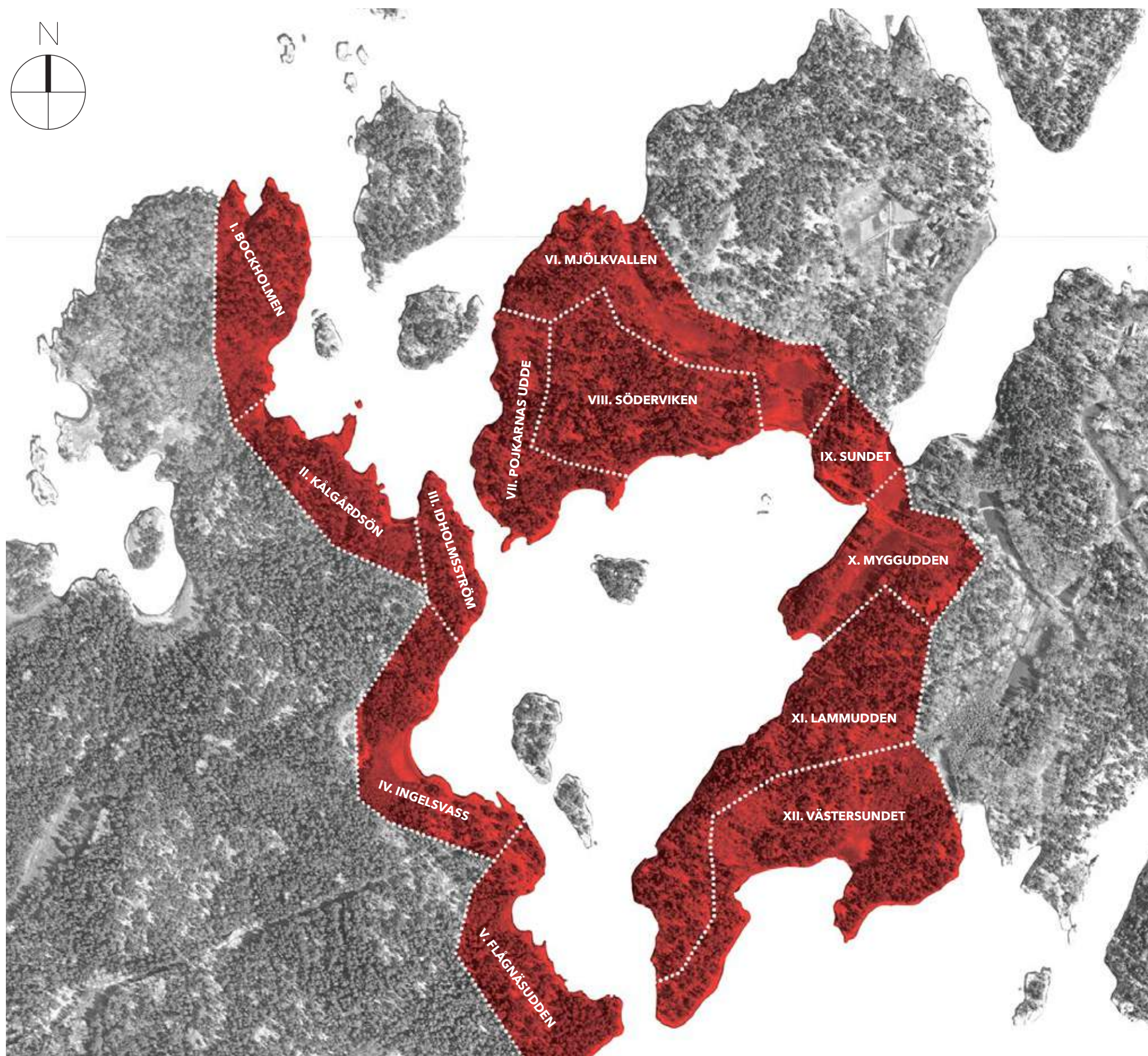
På Kålgårdsön finns bestånd av idegran. Hela växten är giftig, utom frukternas röda hölje. Lokalt har växten kallats för *barrlind* och användes historiskt för sitt virke, som är segt och sällan blir angripet av insekter och röta, och traditionellt som utsmyckning vid begravningar i skärgården (Jerling 2007, s. 78). Växten är fridlyst i området (Artdatabanken 2016c). På Finnhamn växer tibast och vit skogslilja som båda är fridlysta i Sverige. Tibast är en lågvuxen, giftig buske som blommar i april-maj med mörkt rosa blommor på bar kvist (Artdatabanken 2016b). Vit skogslilja är en orkidé med stora vita blommor (Artdatabanken 2016a). Anmärkningsvärt är att dessa arter finns i större antal på Lilla Jolpan, utanför arbetsområdet, men också finns i skogen i området Söderviken (Koffman 2015). Se tabell 2 på sida 12 för tabell med ett urval av sällsynta växter, samt djur.

STIGAR

En grusväg går vid Mjölkvallen och sundet mellan Stora Jolpan och Idholmen. Stigar finns över hela området och följer ofta strandkanter. Oftast följer stigarna topografin och går längs dalgångar eller låglänta områden. På Kålgårdsön finns en utmarkerad slinga som börjar vid våtmarken vid Bockholmen, följer stranden, och viker av inåt land vid kraftledningen. Vandringsleden med samma markering fortsätter på Idholmen och Stora Jolpan. På Bockholmen och Flågnäsudden finns otydligare stigar som följer strandkanten, men som inte är utmarkerade varken på karta eller på plats. Se karta 8 på sida 10 för inventerade stigar.

ÖVRIGA FUNKTIONER OCH IAKTTAGELSER

Skärgårdsstiftelsen har försett området med torrdass och avfallsstationer. Dessa är inhysta i små byggnader som finns utspridda över Idholmen och Stora Jolpan. De har satt ut ett antal förtöjningsöglor på klipphällar. Vandrarhemmets gästbrygga ligger utmed Mygguddens norra sida. Vid Sundet finns en kiosk, som har öppet sommartid. Eldskadade klippor har hittats i hela området.

KARTA 9. Områdesindelning från LCA. Skala 1:6000. Karta baserad på Lantmäteriets ortofoto. © Lantmäteriet i2014/764

12

INVENTERING / ARTER

ART	LATIN	PERIOD	STATUS	ANM.	BESKRIVNING	KÄLLA
VÄXTER						
Svärdssyssl	<i>Cephalanthera longifolia</i>	juni — juli	Fridlyst	Idholmen, Stora Jolpan	Orkidé	Artportalen/Anna Koffman
Lopplummer	<i>Huperzia selago</i>	—	Fridlyst		Städsegrön lågvuxen	Artportalen/platsbesök
Idegran	<i>Taxus baccata</i>	—	Fridlyst	Kålgårdsön	Städsegrön barrväxt	Platsbesök
Tibast	<i>Daphne mezereum</i>	april — maj	Fridlyst	Idholmen, Stora Jolpan	Mörkrosa blom på bar kvist	Artportalen/Anna Koffman
Nattviol	<i>Habenaria bifolia</i>	juni — augusti	Fridlyst		Orkidé, doftar nattetid	Artportalen
Ängsnyckel	<i>Dactylorhiza incarnata</i>	juli			Orkidé	Artportalen/Anna Koffman
Myskmadra	<i>Galium odoratum</i>	juni — juli				Artportalen/Anna Koffman
FÅGEL						
Gråhäger	<i>Ardea cinerea</i>	vår — höst			Gråvit vadarfågel	Platsbesök
Havsörn	<i>Haliaeetus albicilla</i>	—	Rödlistad nära hotad	Häckar i närområdet	Örn med vita stjärtfjädrar	Artportalen/platsbesök
Kattuggla	<i>Strix aluco</i>	—			Nattaktiv	Artportalen/platsbesök
Korp	<i>Corvus corax</i>	—				Platsbesök
Knipa	<i>Bucephala clangula</i>	vår/höst		Rastar i området	Mycket skygg flyttfågel	Platsbesök
Knölsvan	<i>Cygnus olor</i>	—				Artportalen/platsbesök
Vigg	<i>Aythya fuligula</i>	vår/höst		Rastar i området	Mycket skygg flyttfågel	Artportalen/platsbesök
Ejder	<i>Somateria mollissima</i>	vår/höst	Rödlistad sårbar	Rastar i området	Skygg flyttfågel	Artportalen/platsbesök
Gröngöling	<i>Picus viridis</i>		Rödlistad nära hotad		Hackspett	Artportalen/platsbesök
Älfågel	<i>Clangula hyemalis</i>	vår/höst	Globalt rödlistad	Rastar i området	Mycket skygg flyttfågel	Artportalen/platsbesök
Storskrake	<i>Mergus merganser</i>	vår/höst		Rastar i området	Skygg flyttfågel	Artportalen/platsbesök
Skäggdopping	<i>Podiceps cristatus</i>	—			Dansar vid häckning	Artportalen/platsbesök
Sothöna	<i>Fulica atra</i>	vår — höst			Svart sjöfågel med vit näbb	Artportalen
Ormvråk	<i>Buteo buteo</i>	—	Skyddsklassad art		Mindre rovfågel	Artportalen/platsbesök
Silltrut	<i>Larus fuscus</i>	—	Rödlistad nära hotad			Artportalen
Gråtrut	<i>Larus argentatus</i>	—	Rödlistad sårbar			Artportalen
Spillkråka	<i>Dryocopus martius</i>	—	Rödlistad nära hotad		En sorts hackspett	Artportalen/platsbesök
DJUR						
Räv	<i>Vulpes vulpes</i>	—		Gryt i området	Kan störas av mänsklig närvaro	Artportalen
Grävling	<i>Meles meles</i>	vår—höst		Gryt i området	Patrullerar nattetid, kan störas av mänsklig närvaro	Platsbesök/Anna Koffman
Snok	<i>Natrix natrix</i>	vår—höst	Fridlyst		Ser ut som huggorm, men med gula fläckar på huvudet	Platsbesök
Rådjur	<i>Capreolus capreolus</i>	—				Artportalen/platsbesök
Huggorm	<i>Vipera berus</i>	vår—höst	Fridlyst		Giftig orm, grämelerad	Artportalen/platsbesök
Ekorre	<i>Sciurus vulgaris</i>					Artportalen/platsbesök
Gråsäl	<i>Halichoerus grypus</i>	vår—höst	Fridlyst. Tidigare hotad, nu livskraftig	Besöker området tillfälligt	Kan störas av mänsklig närvaro	Platsbesök

BILD 1. Gråsäl, *Halichoerus grypus*, på torra land. © Magnus Hagdorn Follow

BILD 2. Vanligt träd i ovanlig form. Martallen, *Pinus sylvestris*, klamrar sig fast i klipporna vid Idholmsström.

TABELL 2. Källor: Artportalens sökfunktion, begränsning enligt område markerat på sida 5 karta 2, under tidsperioden 2000-2016, samt Artfakta om arternas status och skyddsklassning. Anna Koffmans inventering av arter och biotoper. Platsbesök, som beskrivs under metod på sida 8.

INVENTERING / OMRÅDEN

13

OMRÅDESBESKRIVNING

Beskrivningarna av områdena sammanfattar deras karaktärer och redogör översiktligt om natur och topografi. Framkomligheten bedöms. Funktioner inom området beskrivs, som exempelvis möjlighet till båt-förtöjning, utsikt och sophantering. Beskrivningen avslutas med tre begrepp som kortfattat sammanfattar landskapskaraktären.

OM OMRÅDENA

I Bockholmen — Området präglas tydligt av ädellövskog med ek. Eken finns både i en ekbacke i norr, och i övrig blandskog. Det finns många fina exemplar av enar. I områdets norra del finns två tydliga platser: en hög klippa, och en "hylla" med gles tallskog som svävar strax över vattenlinjen. Från dessa platser finns god sikt norrut, mot Tärnskäret och Malins kobbe. I områdets södra del finns Skärgårdsstiftelsens roddbåtar, som kan användas för att ro över till Finnhamn och är en tydlig målpunkt. Stigen till roddbåtarna är tydlig, utmarkerad och med god framkomlighet. Övriga stigar i området är otydliga och ej utmarkerade, och många av dem går

inte i närheten av sjön. *Hög topp, tät skog, ädellövskog.*

II Kålgårdsön — Området består främst av tät blandskog, med dominerade tall och gran. Topografin är blandad med tvära kast och branta backar. I områdets södra del finns Stora Simpviken, med vass och alskog. Här finns även idegran. Klippställarna mot sjön är bitvis branta, och på vissa platser idealiska för småbåtar att lägga till vid. Stigarna i området är i skog tydliga och väl utmarkerade, men med relativt dålig framkomlighet på grund av topografin. På hållmarkerna är stigarna otydligare och dåligt utmarkerade. Från området finns inte lång sikt, utan som längst till Tärnskäret, Malins kobbe och Idholmen. *Mycket kuperat, granskog, tvära hållar mot sjön.*

III Idholmsström — Området består av särpräglad hållmark. En majoritet av området är kalt berg, med sprickor med växtlighet. Här dominerar mossa och ljung. I skrevorna växer också en och tall, vissa av dessa med skulptural martallskaraktär. Mot sjön är klipporna branta, och bitvis höga. Sjön upplevs som nära, men ej åtkomlig, på grund av de branta klipporna. Det finns mycket god sikt, både nordväst mot Bockholmen, och sydost mot Paradiset. *Hållmark, martall, höga klippor.*

IV Ingelsvass — Karaktären på området är framför allt låglänt med tät blandskog. Mitt i området finns Ingelsvassen, ett större område med vass

och alskog av mangrove-typ. Invid Ingarvass återfinns bestånd av hägg. Stigarna i området är bitvis mycket tydliga och bitvis otydliga, och hyfsat tydligt utmarkerade. Från området finns generellt dålig sikt då stigarna går en bit in i skogen, men med ett antal utblickar med mycket god sikt ut över Paradiset, Gustens kobbar och Mor Annas kobbe. Stigen över själva Ingarvass är svårframkomlig och blir översvämmad vid högre vattenstånd. Inom området finns även ett område som är hävdad, med fritidshus och brygga. Tomtgränserna är inte tydligt utmarkerade, och finns inte heller att finna på fastighetskartan då husägarna arrenderar marken från Skärgårdsstiftelsen. *Tät och mörk blandskog, vass, alskogsmangrove.*

V Flågnäsudden — Området domineras av hållmark. Topografin är varierad: i områdets norra del finns en hög kal klippa med martall, i mitten av området vass och alskog, och längst söderut finns mer låglänt hållmark. Sikten är mycket god: in mot Djupfladen, Idholmen, och Stora Jolpan. Från områdets sydliga delar finns god sikt ut över fjärden i söder. Stigarna i området är bitvis otydliga, och är ej utmarkerade. I våtmarken är stigen mycket svårframkomlig, och blir sannolikt översvämmad vid högre vattenstånd. På själva Flågnäsudden finns granar som klonar sig själva genom att sätta rötter på sina understa grenar, vilket kan ses som en

sevärdhet. *Flacka hållar, gles skog, martall.*

VI Mjölkvallen — Området består främst av hävdad mark. Ängen i Mjölkvallen betas av Idholmens gårds kor. I söder finns en gräsmatta med fotbollsmål som vetter mot ett större område med vass. I norr finns en större gräsmatta, i anslutning till en sandstrand och en plats med bänkar, bord, papperskorgar och ett handikappanpassat dass. Topografin är mjuk och låglänt, med endast en större klippa strax norr om fotbollsplanen. Mjölkvallen ligger i en dalgång, och de öppna ytorna ramar in av ädellövskog och ett område med småstugor. *Sandstrand, hävdad mark, vass*

VII Pojkarnas udde — Området består främst av hållmark, med talldominerad blandskog. I områdets södra del finns en större plats med flacka hållar som vetter mot sjön och bildar en liten vik. Denna plats är populär sommartid för besökare: förtöjningsöglor finns och på land är marken utmärkt för att sätta upp tält. På hållarna finns hållsristningar från modern tid, som oftast är namn på fartyg samt året eller datumet då de lagt till där. Denna plats har fått sitt namn, Pojkarnas udde, då sommarkollet på 1950-talet brukade göra utflykter dit. Inom området finns två platser med dass och avfallshantering, en större plats vid Pojkarnas udde och en mindre plats längre norrut. *Flacka klippor, gles skog, hamnplatser*

VIII Söderviken — Området domineras av tät blandskog, med mycket tall och gran. En hög klippa finns i områdets södra del, från vilken det är god sikt åt söder. I övrigt är sikten sämre, även vid stranden, då vyn hin-

dras av vass och sly. Det finns utmarkerade och tydliga stigar, och ett antal smalare och otydligare stigar. Dessa finns närmare stranden, och längre in på land blir marken mer svårframkomlig. *Tät skog, hållmark, inland*

IX Sundet — Området har tydlig hävd. Centralt finns en sjöbod, Ragnars kiosk, som har sommaröppet. I förlängning av kiosken finns en plats med bänkar, bord och sophantering, som ligger på en låglänt grusstrand. Mot öster finns en friskäng som betas av kor. Områdets norra del är hållmark med tät blandskog som är högt belägen, och sluttar brant ner mot låglänt sandig mark i söder. Här har det funnits ett sandtag som inte är i drift idag. Från området finns mycket god sikt, både ut mot Djupfladen och Österfladen. Mycket framkomlig grusväg går genom området, samt ett antal mindre stigar. *Betesmark, grusstrand, sandtag*

X Myggudden — Längs uddens norra sida finns vandrарhemmets brygga. I anslutning till bryggan finns ett flertal dass, varav ett är handikappanpassat, och en större avfallshantering med återvinning. Topografin består av en hög klippa och en låglänt dal som vetter mot sjön. I dalen finns en gräsmatta, som övergår till friskäng och vass mot sjön. Dalens nordvästra sida kantas av en ekbacke. På klippan finns hållmark med gles blandskog. Från klippan är sikten god. Platsen har historisk tillhört det sommarläger som fanns i det nuvarande vandrарhemmets stugor, och har tydlig hävd. Spår av detta kan hittas i fotbollsmålen på gräsmattan, en trampolin, moderna hållsristningar och en gatlykta. I nordost går grusvägen, och stigarna

i området är tydliga och lättframkomliga. *Gräsmatta, brygga, hållmark.*

XI Lammudden — Stranden som vetter mot nordväst domineras av klippor, oftast mycket branta. Där är det i princip omöjligt att ta sig nära sjön. Ett par större klippskrevor finns, med hyllor mot sjön. Dessa hyllor är populära hamnar för fritidsbåtar, men är även svårtillgängliga från både land och sjö. På vissa platser finns förtöjningsöglor. I de större skrevorna och dalarna växer blandskog, men på övrig mark dominerar tall. Vissa av dessa har martallskaraktär. Längs kusten finns två platser med dass och avfallshantering. Dessa ligger skyddat nedanför högre klippor och är knappt synliga från sjön, trots att de ligger nära. Längst söderut finns själva Lammudden, med något glesare skog. Mot vattnet finns strand med grus och sten. Sikten är generellt mycket god i hela området: från klipporna i norr och öst finns sikt över Djupfladen, och framför de sydliga stränderna breder fjärden ut sig. *Hållmark, klippor, martall.*

XII Västersundet — Området består främst av gles ädellövskog med ek, hassel och lind. I områdets västra del finns en stor ekbacke med sydlig sluttning, med mycket gles skog som antagligen är hävdad. Flera gryt och hålor iakttogs vid platsbesök. Bitvis är terrängen mycket kuperad, med branta klippor på land, och slänter med stenblock. Längst söderut finns en udde med flacka klippor och gles blandskog. Där finns torrdass, avfallshantering och förtöjningsöglor. Kortaste stigen dit går genom en våtmark med alskog, vass och högt gräs som är svårframkomlig vid högre vattenstånd. Utmarkerad tydlig stig finns, samt en mängd smalare och otydligare stigar. *Ädellövskog, grusstrand, stenblock.*

VII POJKARNAS UDDE

X MYGGUDDEN

XII VÄSTERSUNDET

VIII SÖDERVIKEN

IX SUNDET

XI LAMMUDDEN

Utifrån inventeringen av områdets kvaliteter analyseras förutsättningarna för hur lättillgängliga och besökarvänliga de olika områdena är samt deras naturvärden.

OMRÅDESANALYS

I Bockholmen — I området finns behov av tydligare och bredare stigar, för att öka framkomligheten. Skärgårdsstiftelsens roddbåtar utgår från områdets södra del, men saknar information och karta om var angörningen på Finnhamnssidan är. Framför allt är platser i områdets norra del är populära hamnar, men förtöjningsöglor, torrdass och sophantering saknas. Vid platsbesök hittades eldskadade klippor, vilket tyder på behov av en ordnad eldplats. Områdets ekskog är utprägladoch är säkerligen ett hem för många insekter och fåglar, vilket gör att den kan betraktas som mycet skyddsvärd.

II Kålgårdsön — Stigarna över främst klippor och hållmark är otydligt utmarkerade, vilket gör dem svårframkomliga. De våtmarker som finns i områdets norra del har översvämningrisk, vilket kan göra att stigarna där kan bli mycket svårframkomliga vid högre vattenstånd. Lämpliga naturhamnar finns, men inga förtöjningsöglor. Naturen inom området verkar inte särskilt sårbar, med undantag för det bestånd av idegran som finns i områdets södra del och måste betraktas som mycket skyddsvärd.

III Idholmsström — Den utmarkerade stigen leder idag bort från de anmärkningsvärda klipporna, vilket gör att besökarna missar en chans till mycket fin utsikt och en solig plats. Idag används platsen knappt, men skulle kunna utnyttjas mer. Det finns möjlighet att dra om huvudstråket, då det redan finns en smalare, men framkomlig stig ut mot klipporna. Växtligheten är av slit- och torktålig sort med främst tall och ris av ljung och blåbär.

IV Ingelsvass — Stigen går genom ett översvämningssområde, vilket medför risk för att omkringliggande natur skadas när besökare tvingas hitta nya stigar att ta sig fram vid högre vattenstånd. Den täta skogen, och bitvis igenvuxna och otydliga stigar kan verka avskräckande för besökare som är ovana vid mer vild natur. Det som idag är privat mark bör tydligare avgränsas, så att besökarna inte luras att hålla ett större avstånd än de behöver. Idag är gränserna mycket otydliga.

V Flågnäsudden — Det finns en tydlig stig ut till uddens spets idag, men den är inte utmarkerad vare sig på karta eller på plats. Stigens startpunkt vid kraftledningen är otydlig och ligger mycket nära privat tomt. I områdets södra delar finns ett större hamnområde, men varken förtöjningsöglor, torrdass eller avfallshantering finns. Vid platsbesök hittades eldskadade klippor, vilket tyder på behov av en ordnad eldplats. Stigen genom

våtmarken i områdets norra del kan bli svårframkomlig vid högre vattenstånd, vilket skulle kunna orsaka skador på omkringliggande natur när besökare tvingas bana nya stigar.

VI Mjölkvallen — Betesmarkerna fyller en viktig praktisk funktion och är mycket skyddsvärda eftersom de ökar och bevarar biologisk mångfald i en naturtyp som är på utdöende. Dessutom är intressant för besökare att komma närmre betesdjuren. De klippta gräsyterna kräver mer skötsel, men ger utrymme för gruppaktiviteter som exempelvis bollsporter eller kubb. Stranden i områdets norra del är en bra och lättillgänglig badplats, och detta skyltas det även om. Torrdasset som är utplacerat vid stranden är handikappanpassat och grusvägen som leder genom hela området har god framkomlighet, vilket gör att detta är en av få platser på ön som är tillgänglig för personer med fysiska funktionshinder. I områdets södra del finns en stor yta med vass, vilken stigen ut till Pojkarnas udde går genom. Översvämningrisk gör att stigen kan bli mycket svårframkomlig, och en alternativ upptrampad stig uppåt land finns redan.

VII Pojkarnas udde — I områdets södra del ges idag mycket god service i form av ett antal torrdass och avfallshantering. Det saknas dock bänkar, bord och ordnade eldplatser, vilket säkerligen skulle komma till god användning på denna populära plats för samvaro. Ett större antal eldskadade hållar och provisoriska lägereldstäder hittades vid platsbesök, vilket tyder på behov av ordnade eldplatser. Vid de populäraste hamnplatserna finns förtöjningsöglor.

VIII Söderviken — Stigarna i området är breda och framkomliga, men med otydlig sträckning, och de flesta otydligt utmarkerade. Detta kan verka förvirrande för de besökare som vill ta sig ut till exempelvis Pojkarnas udde eller till roddbåtarna. Den täta skogen kan verka avskräckande från att ta sig längre in på ön, men detta kan också hjälpa till att skydda de sällsynta växter som finns inne i skogsområdet och ge tillflyktsort för de vilda djur som vill dra sig undan från mänsklig närvaro.

IX Sundet — Området är välanvänt och centralt, med mycket plats för samvaro. Butiken gör den till en målpunkt sommartid. Grusvägen som går genom hela området är vältrafikerad och mycket lättframkomlig. Med undantag för de sällsynta växter som hittats i det gamla sandtaget, kan området inte betraktas som känsligt då det är mycket starkt hävdad.

X Myggudden — Platsen har god tillgänglighet, som kan förbättras, för de som är rörelsehindrade eller är ovana med friluftsliv i naturen. Vandrarhemmets brygga är en tydlig målpunkt, och det finns en större mängd torrdass och en stor avfallshanteringsstation med återvinning. Den korta sandstranden som finns längst söderut i området är igenväxt, vilket bör åtgärdas, då detta är en av öns mest lättillgängliga och centrala badplats-

er. Gräsplanen ger möjlighet till gruppaktiviteter som bollsport. Området är tydligt hävdad. Ekbacken strax norr om gräsplanen kan betraktas som skyddsvärd, då den är utpräglad med vissa äldre individer.

XI Lammudden — Klipporna mot vattnet är branta och svårtillgängliga, vilket tvingar besökarna in i skogen, som bitvis är tät och svårframkomlig. Detta kan försvåra för besökare att ta sig längre ut på Lammudden och ner till Västersundet. De branta klipporna i norr ger få möjligheter för fritidsbåtar att lägga till. Dessa platser bör göras mer tillgängliga, både från land och från sjön.

XII Västersundet — Den sydligaste udden är undangömd från de besökare som kommer från land. Den snabbaste vägen är över en våtmark, som riskerar att översvämmas vid högre vattenstånd, och då blir mycket svårframkomlig. De ädellövskogar med ek och hassel som finns i området är mycket skyddsvärda. De gryt som hittades i området är även de skyddsvärda, då mänsklig närvaro kan störa djuren.

SAMMANFATTNING

Samtliga stigar på Kålgårdsön är smala och ibland mycket otydliga. På Bockholmen och Flågnäsudden finns det inte vägmarkörer idag, vilket gör områdena svårframkomliga.

På Kålgårdssidan av området finns idag ingen utrustning i form av torrdass, stationer för avfallshantering, ordnade eldplatser eller förtöjningsöglor. Detta behöver tillkomma för att hela området ska bli mer tillgängligt för besökare och aktivera även Kålgårdssidan av Paradiset.

Det finns för få anordnade ordnade eldplatser. Detta gäller hela området. Endast ett fåtal ordnade eldplatser kunde hittas vid platsbesök. I dagsläget görs eld upp och grillar ställs direkt på klipporna. När detta sker finns risk att klipporna spräcks och stenbitar lossnar.

Idag finns roddbåtar så att besökare kan ro mellan Bockholmen och Idholmen. För de som vandrar i områdets södra delar och vill ta sig över till andra sidan blir promenaden till roddbåtarna bli en ganska lång omväg och kan verka avskräckande.

- Platser för samvaro görs i ordning för att göras mer lättanvända
- Nya torrdass och sophantering tillförs för bättre tillgänglighet på Kålgårdsön
- Skapa fler trygga hamnplatser vid idag otillgängliga klippor
- Förtöjningsöglor sätts ut i fler välanvända hamnområden
- Stigar anpassas för bättre framkomlighet, särskilt vid våtmarker
- Ett utkikstorn uppförs vid tillgänglig plats för att ge möjlighet till utsikt även för de som har funktionshinder
- Ny förbindelse mellan Finnhamn och Kålgårdsön för ökad rörlighet
- Naturtyper och ovanliga arter uppmärksammas med information på plats

OM PROGRAMMET

Programmet ovan är framtaget utifrån resultatet av inventering och analys. Nedan beskrivs hur det praktiskt kan appliceras på området.

GENERELLT

Genom att möblera platser för samvaro blir de mer lättanvända. Ordnade eldplatser, bänkar och sophantering skapar självklara samlingsplatser. Det är idag förbjudet att elda på annan plats än anvisad, men ytterst få sådana platser finns idag i området (Skärgårdsstiftelsen 2013b).

Ett sätt att skapa många nya och trygga hamnplatser är att bygga en ny brygga. En till brygga i Paradiset skulle välkomna fler oerfarna besökare som kan vilja ha en tryggare hamn över natten med tillgång till service.

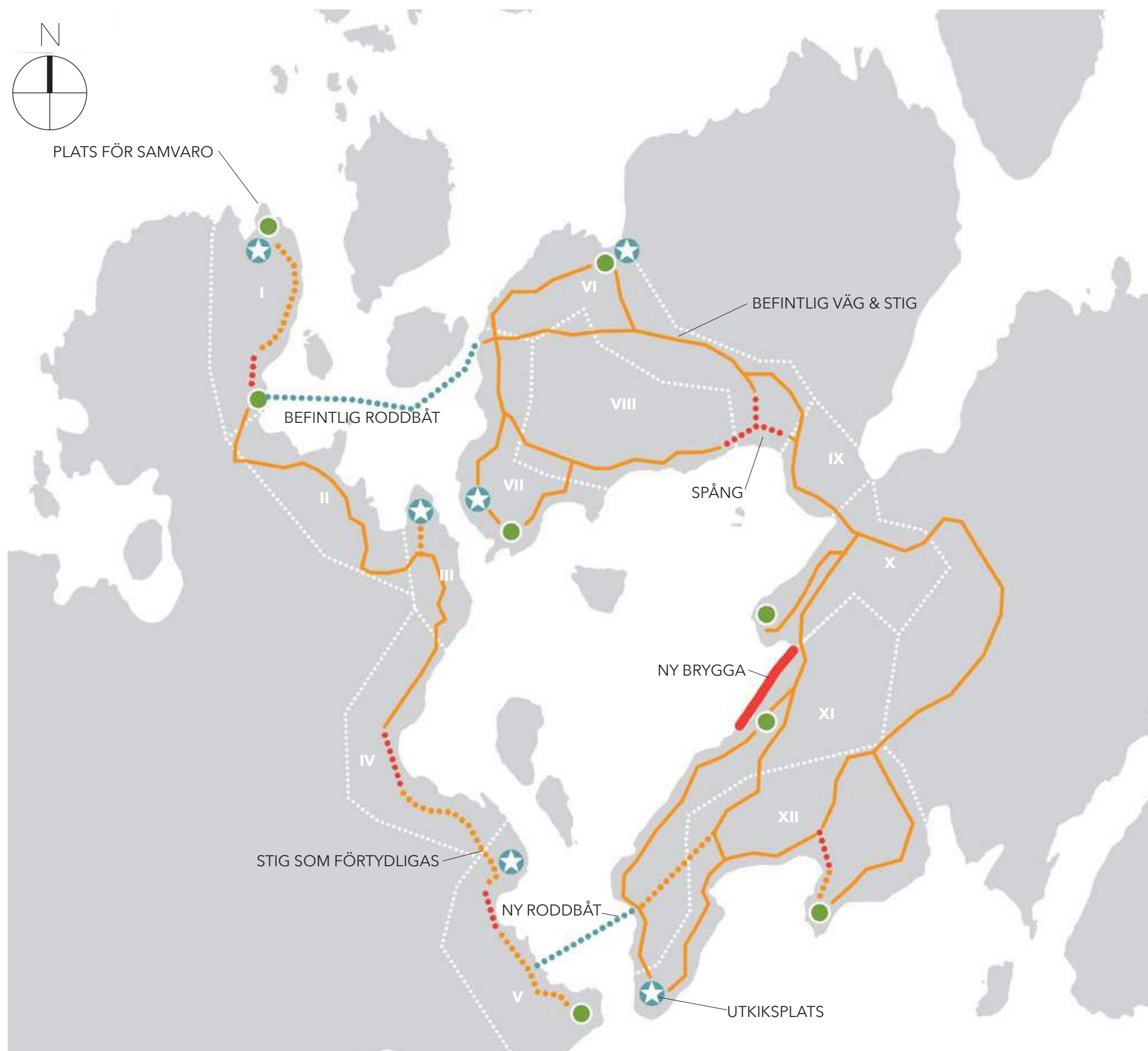
För att öka framkomligheten över våtmarker kan spångar byggas. På så vis kan man göra stigarna lättframkomliga vid alla väder och årstider. De ger dessutom möjlighet för besökarna att komma närmre annars svåråtkomliga naturtyper. På våtmarker växer särskilda växter, och i vassbeväxta områden kan man skåda efter sjöfågel.

För att skapa en ny förbindelse mellan Finnhamn och Kålgårdsön kan en ny linje med roddbåtar läggas till. Detta skulle göra området mer lättframkomligt, och vandrare skulle inte behöva ta lika långa omvägar för att ta sig mellan öarna. Detta skulle också göra det möjligt att göra en rundtur kring Paradiset, utan att behöva gå samma väg två gånger.

OMRÅDESPROGRAM

I Bockholmen — På den högre norra platsen skapas en utkiksplats med bänkar. På den nedre norra platsen skapas plats för samvaro, med eldplats, torrdass och sophantering. Stigarna i området utmarkeras och röjs på nedfallna träd. Vid Skärgårdsstiftelsens roddbåtar placeras skylt med karta och information om båtarna.

II Kålgårdsön — Stigarna röjs och markeras ut tydligare över hållmark. Vid lämpliga hamnplatser placeras förtöjningsöglor ut. Vid växtlokalen

med idegran placeras en skylt med information om arten. I områdets södra del placeras torrdass och sophantering.

III Idholmsström — Då området främst har höga kala klipphöllar nära vattnet, lämpar det sig att skapa platser för utsikt och samvaro. Stigen genom området går idag inåt land, men får en ny sträckning närmare sjön.

IV Ingelsvass — Över våtmarken i områdets centrala del dras en spång. Stigarna röjs och markeras tydligare över hållmark. Hamnplatsen i områdets norra del utrustas med förtöjningsöglor. Det område som är privat markeras ut tydligt för att undvika förvirring.

V Flågnäsudden — Stigarna röjs och markeras ut med käppar. Vid hamnplatser placeras förtöjningsöglor ut. På den höga klippan i områdets norra del görs en utsiktplats i ordning med bänkar. I områdets södra del skapas en plats för samvaro med bänkar och eldplats. Över våtmarken dras en spång. Centralt i området placeras torrdass och sophantering. Vid en grusstrand föreslås en förtöjningsplats för en ny linje roddbåtar.

VI Mjölkvallen — I vassen längst i söder byggs en spång för att skapa en genväg mellan grusvägen och stigen ut mot Pojkarnas udde. I Mjölkvallens norra del uppförs ett utkikstorn och den befintliga sociala platsen görs i ordning.

VII Pojkarnas udde — Vid platsen Pojkarnas udde skapas ett tydligt, större utrymme för samvaro, med grupper med bänkar och ordnade eldplatser.

VIII Söderviken — Stigarna röjs och markeras ut tydligare. Vid växtlokalerna med tibast och svärdsyssla placeras skyltar med information.

IX Sundet — Den befintliga sociala platsen rustas upp med nya bänkar och en ordnad eldplats.

X Myggudden — Stranden i områdets södra del röjs. Detta är den sandstrand som är närmst vandrarhemmet som har fördelen med att vara lätt att göra tillgänglig för exempelvis små barn och personer med funktionshinder. På klipporna skapas en plats för samvaro med ordnad eldplats.

XI Lammudden — Längs klipporna i nordost är det lämpligt att uppföra en brygga för fritidsbåtar. Klipporna här är idag svårtillgängliga från både land och hav, men samtidigt är platsen central på ön med närhet till handel och väg. I Lammuddens södra del skapas angorning till en ny sträckning roddbåtar över till Kålgårdsön.

XII Västersundet — En spång dras över våtmarken ut mot det sydligaste udden. Smalare stigar röjs och utmarkeras. På den sydligaste udden skapas en plats för samvaro med bänkar och ordnad eldplats.

BILD 15 Spång genom vass ger besökare möjlighet att torrskodd komma närmre vattnet. Fotografi från Vassparken i Hammarby sjöstad 2014.

BILD 16. 17, 18. Tre av de ovanliga arterna på öarna som kan uppmärksammas med informationsskyltar: från vänster: tibast, *Daphne mezereum* (Mentz 1917 s.446), idegran, *Taxus baccata* (Mentz 1917 s. 474) och svärdsyssla, *Cephalanthera longifolia* (Mentz 1917 s. 500)

BILD 19. Typisk barrskog med gran och tall

BILD 20. Sjöfågeln flyger i gryningsdimman

BILD 21. Blåsippor är fridlysta, men på Finnhamn och Kålgårdsön är de vanliga.

BILD 22. Havsörnen känns igen på sitt breda vingspann och ljusa stjärtfjädrar.

BILD 23. Typisk klippvägg med stenblock. Ejdrar i förgrunden.

I det här avsnittet beskrivs de avvägningar som väglett gestaltungsprocessen och de beslut som fattats.

GESTALTNINGEN

Utformningen är utförd på ett sådant vis att den inte ska kännas främmande för platsen. De tillägg som föreslås hålls nedskalade och med ett utseende som smälter in i den naturliga miljön.

OM UTFORMNING

Funktionaliteten är i fokus. Helst ska varje tillägg ha fler funktioner än den primära. Exempelvis fungerar tornet på Idholmen både som utkikspplats och skydd från dåligt väder, och bryggan vid Stora Jolpan ger inte bara trygga hamnplatser utan kan även fungera som en mötesplats.

Tilläggen får en enkel utformning. Varje detalj ska tillföra funktion. Av estetiska skäl är det önskvärt med material med färger som inte kontrasterar mot den omgivande miljön och hjälper till att kamouflera tilläggen. Det är ett sätt att inte störa naturen och besökarnas upplevelse av den.

HÅLLBARHET

De material som används måste vara mycket tåliga för att överleva vädret. Närheten till det salta havet gör att järn rostar fort. Om höst och vinter kan det storma och det som inte är ordentligt fäst eller tillräckligt tungt kan slitas bort.

Av praktiska och ekonomiska skäl är det också önskvärt att använda material som inte kräver så mycket skötsel. För att detta gestaltungs-förslag ska vara realistiskt krävs alltså material som tål den hårda miljön.

OM MATERIAL

De material som används i gestaltningen är främst trä och cortenstål.

Trä används främst och har god hållbarhet. Med tjockare diameter på virket ruttnar det inte lika fort. Trädäcken på spångar och bryggor kommer att behöva bytas ut med jämna mellanrum, men inte lika ofta som om det hade varit till exempel metallduk. Om träet oljas in kommer materialets livslängd att förlängas. Materialet är flexibelt och kan vid byggnation och lagningar enkelt anpassas på plats efter behov. Vid nyanläggning är träet brunt, men grånar med tiden.

Cortenstål är stål legerat med koppar som tål korrosion bättre än annat stål. Det innebär att det tål slitage i utemiljöer bättre och inte rostar lika fort (Hamrebjörk 2011). Cortenstålet har en rostbrun färg som väl kommer överens med naturfärger.

TECKENFÖRKLARING

Alskog

Vass

Äng

Ny båt

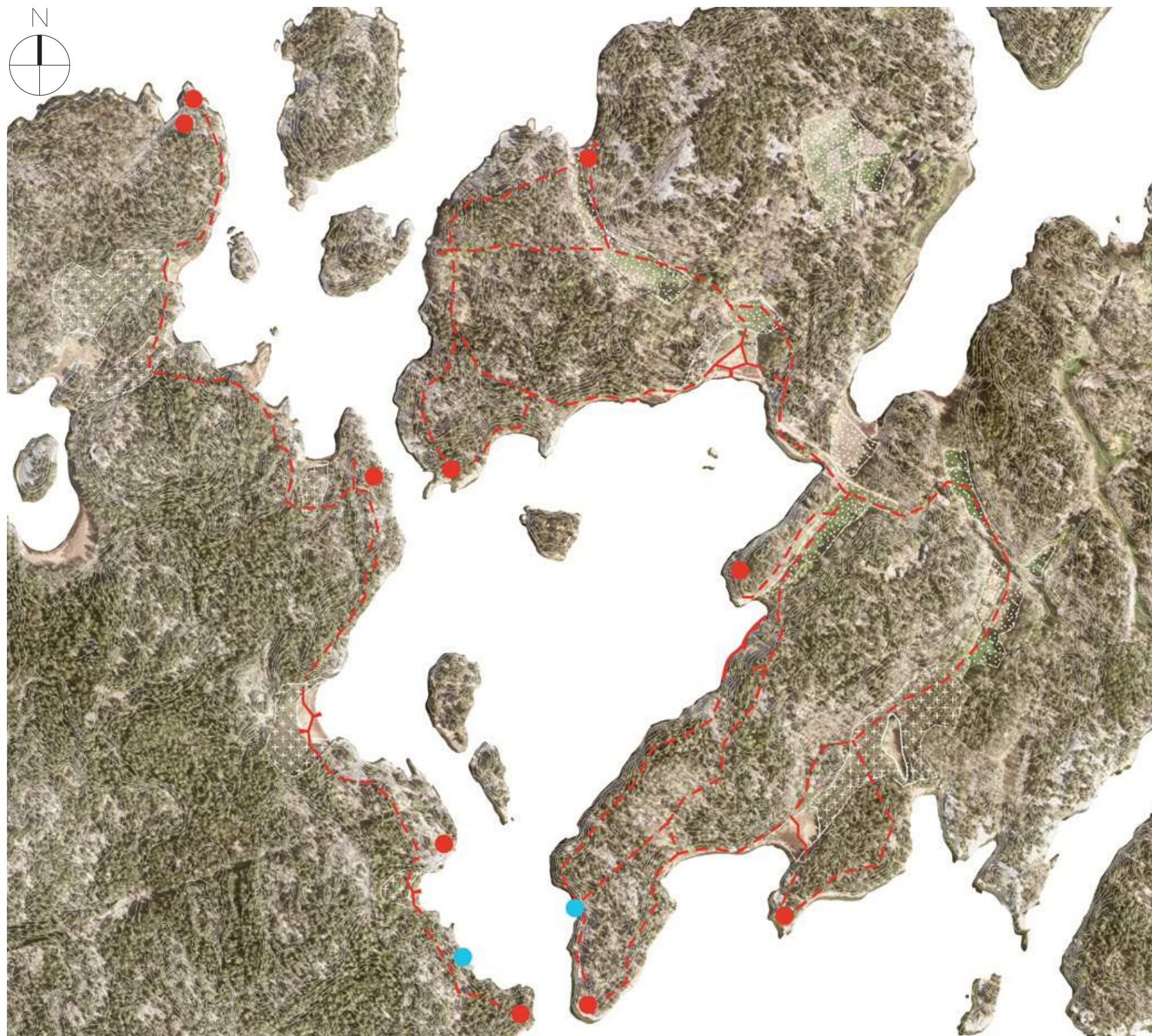
Social
plats

Stig

Nya
tillägg

Ett utkikstorn är placerat på Idholmens norra sida vid en lång grusstrand. Stranden är en av de större och mest lättillgängliga badplatserna sommartid och är populär bland framför allt familjer med småbarn. En grusväg leder hela vägen fram till platsen. Platsen vid norra Mjölkvallens ände är framkomlig för personer med rörelsehinder, vilket gör den idealisk för att göra utkikstornet tillgängligt för fler personer. Det finns redan ett handikappanpassat dass på platsen. Befintlig möblering inkluderar bänkar, picknick-bord, sandlåda, en stor grill och en gunga. Inåt land finns en stor öppen gräsyta som bitvis klipps och betas av Idholms gårds kor.

OM UTSIKTEN

Så fort isen går om våren, oftast i mars dyker de första sjöfåglarna upp. Eftersom det är strömt omkring Paradiset och dess mynningar i norr och söder blir det isfritt tidigt och en självklar hemvist för sjöfågel.

De första som anländer brukar vara vigg, knipa och alfågel, och ibland ovanligare arter som salskrake. Därefter kommer ejdern, gräsanden, med flera. Vissa av dessa sjöfåglar är mycket folkskygga och flyger iväg vid minsta misstanke om mänsklig närvaro. För att kunna spana på dessa måste man alltså hålla sig gömd och ge ifrån sig så lite ljud som möjligt. Utkikstorn är ett praktiskt och enkelt sätt att tyst kunna komma högre upp, få god översikt så att man kan spana på sjöfåglarna.

Även säl skulle ibland kunna siktas från utkikstornet. Med människor i närheten kan sälarna vara tveksamma att komma närmre land, men sticker ibland upp huvudet för att andas eller spana tillbaka på människorna.

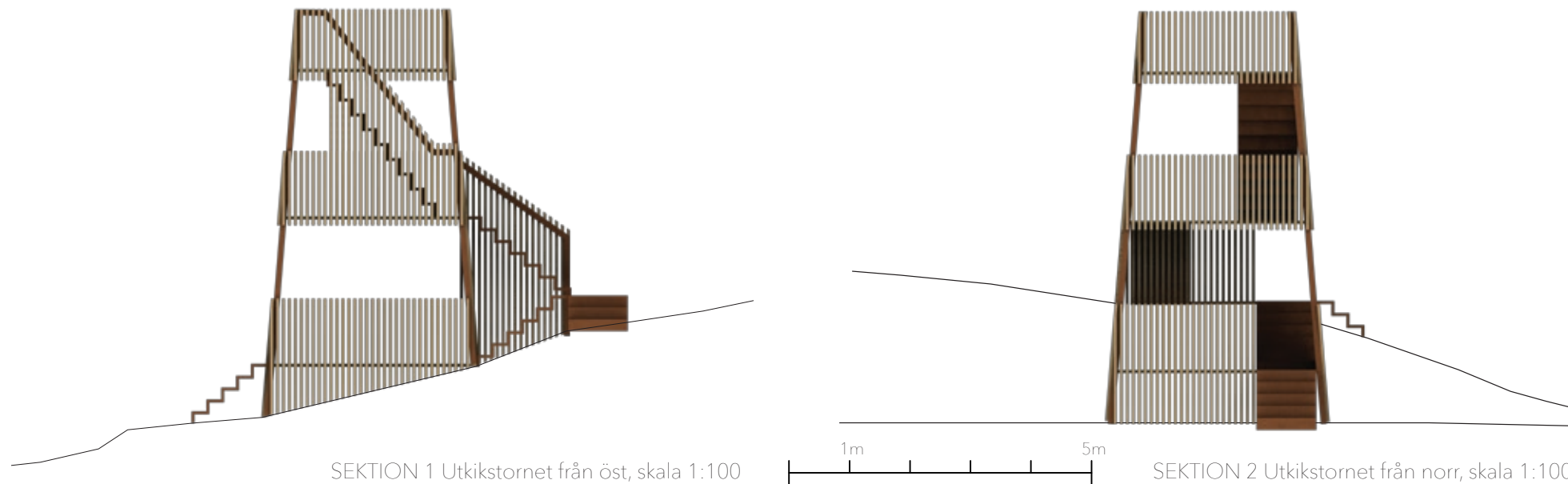
KARTA 12. Översiktskarta med placering av utkikstornet. Rutan markerar detaljkartan för norra Mjölkvallen.

KARTA 13. Detaljkarta över norra Mjölkvallen, skala 1:400. Baserad på Lantmäteriets ortofoto och höjdmätning (GSD höjddata grid 2+). © Lantmäteriet i2014/764

GESTALTNING / UTKIKSPLATS

21

OM KONSTRUKTION

Utkikstornet byggs av trä och stål. Det har tre våningar och är totalt 6,9 meter högt. Ingångar via trappor finns både från stranden och från en ny stig som leds in från grusvägen.

Stommen utförs i en kraftig stålkonstruktion och fästs i klippan. Trapporna utförs i vikt cortenstål. Trapporna till första och andra våningarna är bekväma att gå i med steghöjden 150 mm och steglängden 300 mm. Trappan till den översta våningen är betydligt brantare med steglängd på 150 mm och steghöjd på 200 mm. För de som har svårigheter att gå i trappor kan det räcka med att ta sig till den andra våningen, som erbjuder nästan lika bra utsikt som den översta.

Fallskydd och handledare är av tunnare träribbor, 50 x 50 mm med 50 mm avstånd. Med dessa glipor är fallskyddet tätt och säkert, samtidigt som barn som kanske inte kan se över kanten kan kika mellan springorna och få en lika god upplevelse.

Golven på varje våning fungerar som tak för våningen under, och tillsammans med de väggar med träribbor som lämnas erbjuder de skydd från regn och vind.

MILJÖBILD 2. Utkikstornet med vy över fjärden i norr vid badstranden.

Det finns redan ett antal platser i området kring Paradiset som används som mötesplatser och för samvaro. Dessa sociala platser kan göras lättare att använda genom möblering. När det redan finns sittplatser och ordnade eldplatser färdiga att användas behöver den egna insatsen och förberedelserna inte vara lika stora hos besökarna. Möjligheten till spontanitet ökar.

Med ordnade eldplatser slipper besökare släpa på egna grillar eller riskera att elda på bara marken. Detta skulle potentiellt kunna skapa spontana möten, om flera väljer att laga sin mat över samma glöd. Det skulle också hjälpa besökare att inte elda på klippvallar och på så vis skada dem.

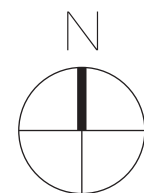
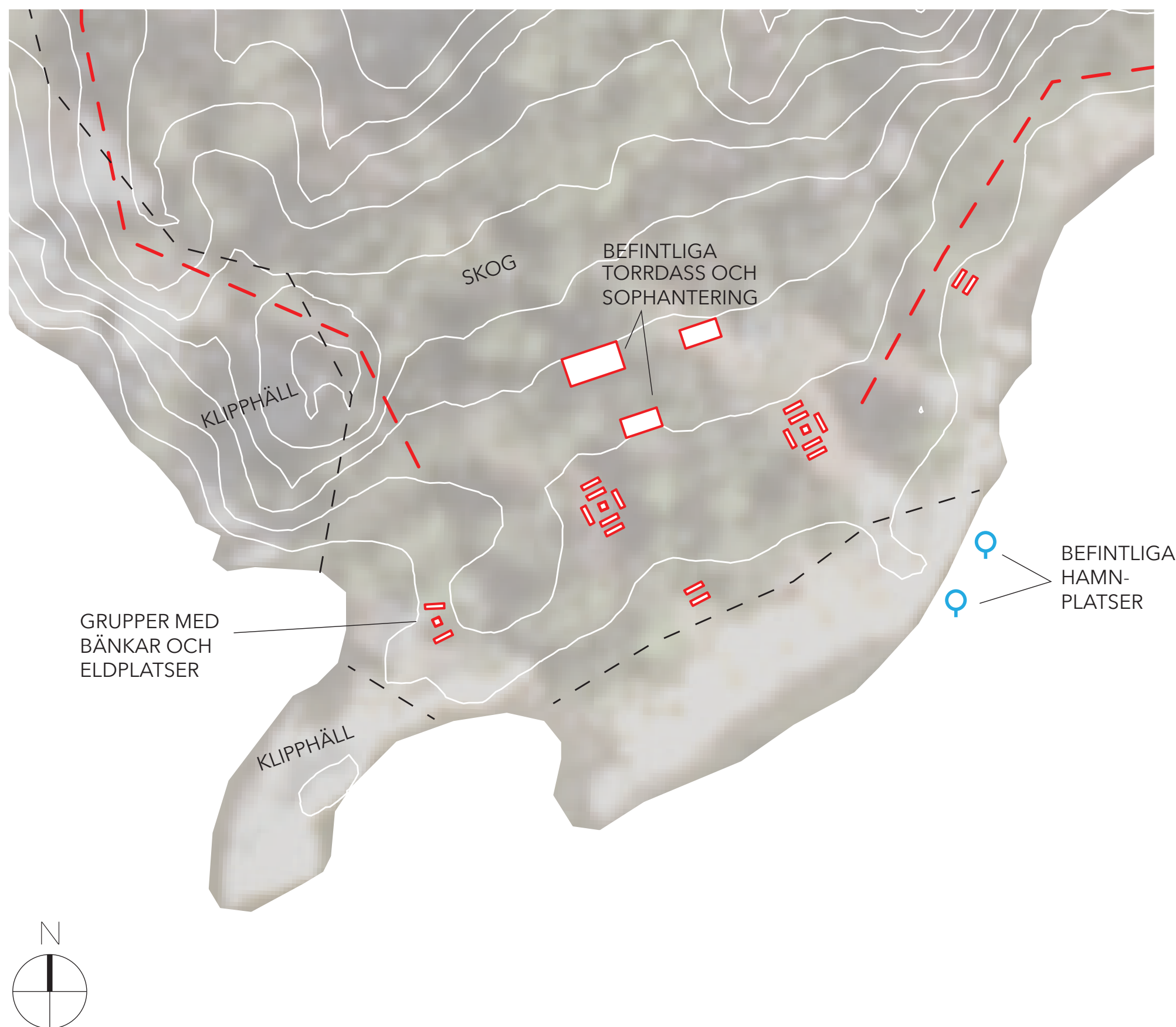
EXEMPEL POJKARNAS UDDE

Den sociala platsen vid Pojkarnas udde är en av de större och mest populära. Mot havet finns stora platta klippor som grunt sträcker sig ut i vattnet och på sina håll erbjuder de perfekta fiskelägena och naturhamnar för fritidsbåtar och kajaker. Inåt land delas skogen upp av gläntor med mjuka och vältrampade barrströdda golv under tall och gran.

Tre större grupper med bänkar och eldplatser ställs ut i gläntorna. Det gör att flera sällskap kan använda platsen samtidigt, utan att tvingas komma nära varandra. Ett antal ensamman bänkar ställs också ut, utifall att ett mindre sällskap vill kunna dra sig undan lite grann.

KARTA 14. Översiktskarta med placering av platser för samvaro. Rutan visar utsnittet för detaljkarta för Pojkarnas udde.

KARTA 15. Detaljkarta över Pojkarnas udde, skala 1:400. Baserad på Lantmäteriets ortofoto och höjdmätning (GSD höjddata grid 2+). © Lantmäteriet i2014/764

MÖBLER

De nya möbler som ställs ut runt om i området ska vara enkla och mycket tåliga.

Bänkarna som föreslås tillverkas av solida trästockar, kanske till och med från Finnhamn eller Kålgårdsön. Måtten får anpassas efter det virke som det finns tillgång till, men ungefär 200 x 45 x 60 cm. Bänkarna blir tunga, står kvar även efter tuffa vinterstormar, och kräver inte så mycket underhåll.

Ordnade eldplatser blir mycket viktiga tillskott. Fina sommarkvällar är perfekta tillfällen för grillning, och då vill man gärna vara nära sin båt. De eldplatser som föreslås är platsgjutna i betong, efter enkel form, med måtten 60 x 60 x 40 cm.

En ny sorts avfallstunnor föreslås. De får en enkel utformning som är lätt att känna igen.

MILJÖBILD 3. Möblering med bänkar och platsgjuten eldplats gör sociala platser lättare att använda.

KARTA 16. Översiktskarta med förslag till placering av nya torrdass på Kålgårdsön (röda prickar) och naturhamnar som kan förses med förtöjningsöglor (blå streck).

FIGUR 2, 3, 4. Förslag på ny möblering som kan återkomma i området kring Paradiset. Från Vänster: platsgjuten eldstad, bänk och avfallstunna.

I området kring Paradiset finns ett antal våtmarker och områden med översvämningrisk. Spångar gör att de befintliga stigar som går genom våtmarkerna blir mer lättgångna oavsett vattenstånd. Det uppstår lätt skador på omkringliggande natur när besökare försöker komma undan vattnet och söker nya vägar runt.

Längs spångarna byggs avstickande rum, som i exemplet nedan. Dessa är smala invid spången och breddas sedan för att ge plats för besökare att stanna till och få avskildhet. Vid dessa placeras med information om arter som kan observeras i våtmarker.

EXEMPEL INGELSVASS

I detta exempel visas en lösning för spången genom Ingelsvass, som ligger i en vik på Kålgårdsön. Den utmarkerade stigen Kålgårdsslingan går genom våtmarken och vid högre vattenstånd är stigen idag svårframkomlig.

På västra sidan inåt land finns alsumpskog. Under träden finns fuktälskande växtlighet och periodvis finns öppen vattenyta. Om våren blommar här kabblekan ymnigt i gult.

På östra sidan ut mot sjön finns tät vass. Vassen kan bli flera meter hög och skapar opaka väggar omkring spången. Här huserar både småfågel som gungar i vassvipporna och sjöfågel, som de sothönan och gräsänder som gömmer sig och bygger bon i vassen. I juli blommar gökblomstret i knallrosa, och älggräset slår ut i krämvitt.

Spången dras genom alskogen och vassen så att besökarna ska kunna uppleva båda naturtyperna under sin promenad.

KARTA 17. Översiktskarta med placering och förenklad utformning av spångar. Rutan markerar detaljkartan för Ingelsvass.

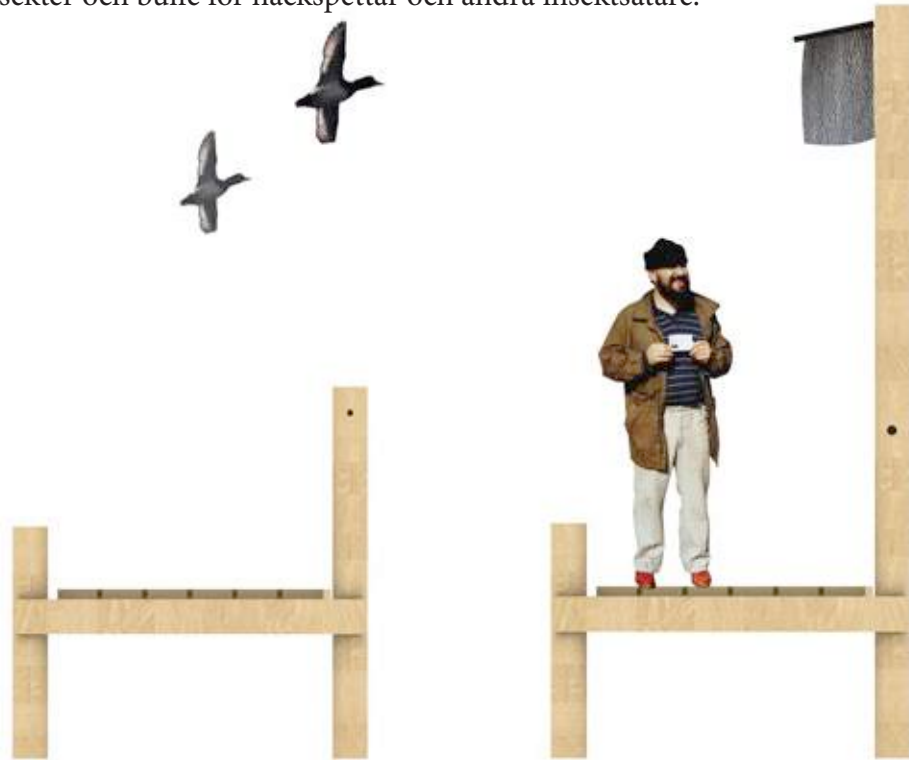
KARTA 18. Detaljkarta över spången i Ingelsvass, skala 1:500. Baserad på Lantmäteriets ortofoto och höjdmätning (GSD höjddata grid 2+). © Lantmäteriet i2014/76

GESTALTNING / SPÅNG

25

OM SPÅNGARNA

Spångarna vilar på kraftiga trästockar som fästs i klippor eller körs ner i dyn. Gångytan blir cirka 150 cm bred vilket gör det möjligt att gå två personer i bredd. På ena sidan av spångarna dras handledare i form av tjockt rep på cirka 110 cm höjd. Pålarna kapas ungefär 10 cm över detta, och på vissa ställen kapas de inte utan får sticka upp ytterligare 2-3 meter. På dessa kan man fästa fågelholkar, för både småfågel och sjöfågel, och skyltar med information. När pålarna på sikt börjar brytas ned blir de hem för insekter och buffé för hackspettar och andra insektsätare.

SEKTION 3. Spång med avsågad påle.
Skala 1:40

SEKTION 4. Spång med fågelholk
Skala 1:40

MILJÖBILD 4. En avstickare från spången sticker ut mot öppet vatten genom vassen.

SEKTION 5. Spången genom Ingelsvass i längdsektion som visar naturtyperna, alskog och vassmark, den går genom. Skala 1:300.

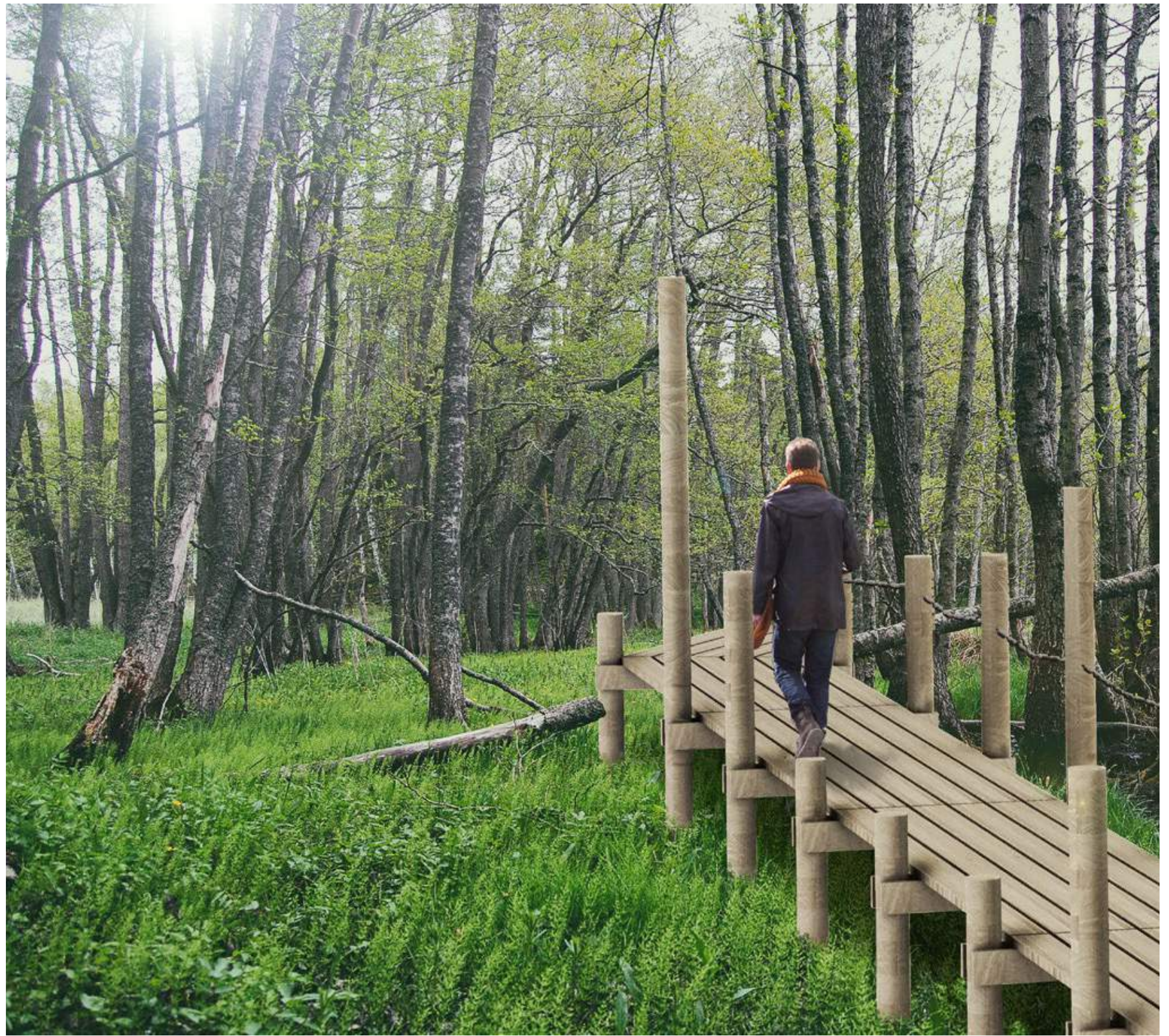
BILD 24. Insekter som trollsländor lever i vass och våtmarker

BILD 26. Sothöna, *Fulica atra*, med karaktäristisk vit näbb, är blyg och trivs i vassen

BILD 25. Kabblekan, *Caltha palustris*, lyser upp våtmarkerna i gult i maj

MILJÖBILD 5. Spången går genom våtmarker med alskog och lundväxter

GESTALTNING / BRYGGA

27

Vid en av Stora Jolpan's nordliga klippor som vetter in mot Djupfladen byggs en ny brygga. Den skulle bli ett komplement till den brygga som redan finns på Myggudden, också på Stora Jolpan.

Bryggan blir drygt 100 meter lång, vilket gör att cirka 50-60 stycken fritidsbåtar kan få hamnplats på en gång.

Platsen där bryggan läggs är central på Finnhamn och har nära till väg, torrdass och större sophanteringsstationer.

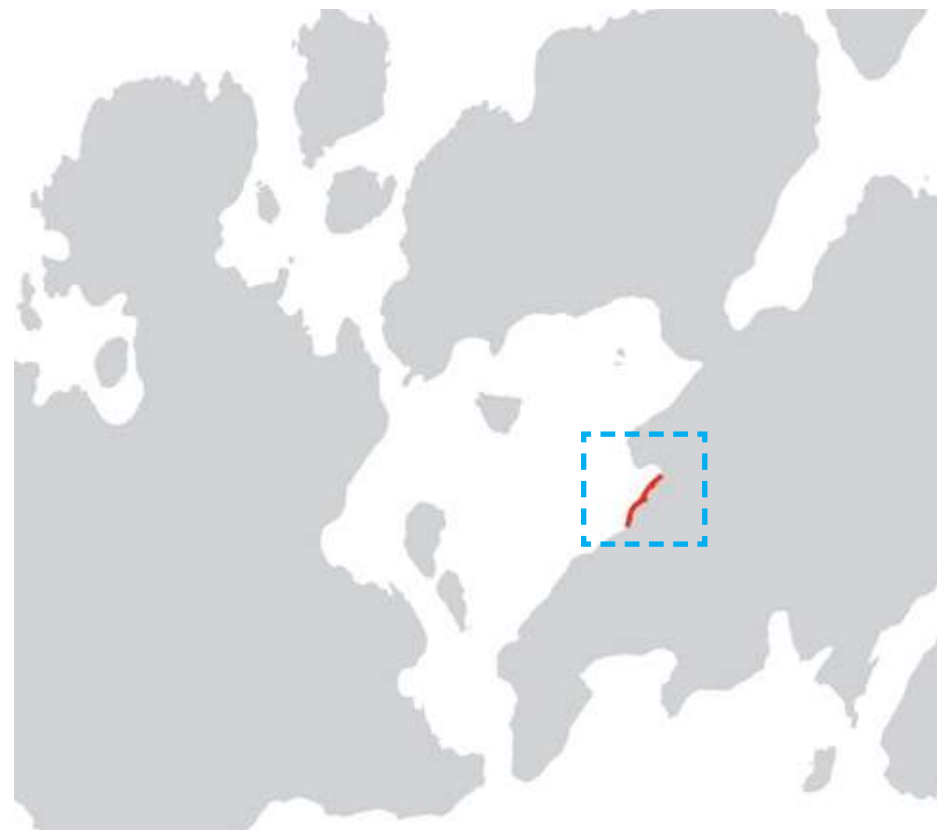
OM KONSTRUKTION

Bryggans konstruktion och gestaltning liknar spångarnas, för att skapa sammanhållning inom området.

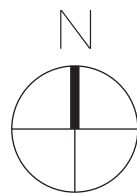
Bryggans yttre kant får längre raka sträckor, medan den inre kanten sågas ut för att med god passform följa klippornas former.

Bryggan vilar på tjocka träpålar som fästs i klipporna eller körs ner i sjöbottnen. Pålarna kapas på cirka 30 cm höjd över trädäcket. På så vis kan de vara ett alternativ att göra fast båtar vid utifall att förtöjningsöglo-rna inte räcker.

Trädäcket får standardbredden 1,5 meter. Det tillåter att besökare bekvämt kan promenera längs den samtidigt som båtfarare kan använda den som avlastningsplats. Vissa delar av bryggan blir bredare, och där kan bänkar och avfallstunnor ställas.

KARTA 19. Översiktskarta med placering och förenklad utformning av bryggan. Rutan markerar detaljkartan över bryggan.

KARTA 20. Detaljkarta över bryggan, skala 1:500. Baserad på Lantmäteriets ortofoto och höjdmätning (GSD höjddata grid 2+). © Lantmäteriet i2014/764

SEKTION 6. Brygga vid brett utsnitt. Skala 1:100

SEKTION 7. Brygga vid smalt utsnitt. Skala 1:100

MILJÖBILD 6. Den nya bryggan på Stora Jolpan sett från norr.

I det här avsnittet beskrivs mer generellt vad gestaltungsförslaget skulle kunna innebära och vilka övergripande upplevelser som besökarna skulle kunna bibringas till följd av det, samt vilka naturskyddande effekter som de nya tilläggen kan ha.

TILLGÄNGLIGA NATURUPPLEVELSER OCH NYBÖRJARE

En faktor som varit betydelsefull i gestaltungsarbetet har varit närhet till naturen och att ge möjlighet att upptäcka nya och mer svåråtkomliga aspekter av den.

Spångarna som går genom områden med hög vass och alsumpskog ger en trygg plats att upptäcka dessa naturtyper. Vissa personer kan tycka att det är obehagligt med insekter, att bli blöt och smutsig eller att tappa orienteringen i svåröverskådliga områden. Då kan spångarna inte bara fungera som en framkomlig stig utan även som en informell guidad tur och ett tryggare sätt att börja närma sig naturtyperna. Det kan verka avdramatiserande och ses som en inkörsport till att våga dra på sig gummistövlarna och ta steget ut i mer oländig och spännande natur.

Bryggan ger säkra hamnplatser för fritidsbåtar, men kanske framför allt för nyblivna eller ovana båtfarare. Innan man samlat ihop mod och kunskap om hur man kan lägga till sin båt i en naturhamn kan det vara bra med en vanlig brygga där det dessutom oftast finns andra människor till hands.

NATURSKYDD

Vissa av de tillägg som föreslås kan motverka visst slitage och skador på naturmiljön.

Spångarna skapar vägar som är framkomliga oavsett väder och vattenstånd. Detta gör att besökarna slipper bana egna stigar genom omgivande skog, och då undviker man att trampa sönder mark med potentiellt känsliga växtlokaler.

Fler anordnade hamnplatser, vid brygga och klippor, gör att färre kommer att förtöja sina båtar vid träd eller slå ner kilar i klippor som kan skadas av detta.

Ordnade eldplatser kan bidra till att färre väljer att elda på bar mark och på klippor. Det skulle göra att färre klippor får eldskador.

Med mer information om djur och sällsynta växter på plats, kan besökarna komma att bli mer uppmärksamma på dessa. Ökad kunskap kan förhoppningsvis leda till att färre av misstag råkar störa eller skada dem.

MILJÖBILD 7. Fina platser på norra Bockholmen förses med bänkar, eldplats och soptunnor.

I det här avsnittet diskuteras vikten av att ta till vara på och tillgängliggöra naturområden, avvägningar i gestaltungsarbete av känsliga naturområden och felkällor och problematik som uppstått under arbetsprocessen.

OM NATURLIGA OCH SOCIALA VÄRDEN

Vilka människor som använder en plats och hur är inte bara en viktig demokratisk fråga, utan bör även påverka hur dessa platser kan anpassas för att bättre svara mot behoven. I styckena nedan beskrivs och diskuteras varför och hur man skulle kunna göra för att bättre tillgängliggöra naturområden som det kring Paradiset för en bredare folkgrupp.

OM NATURRESERVAT OCH PARADISET

Idag är det viktigare än någonsin att ta till vara på naturreservat. Storstäderna växer och förorterna kryper allt längre ut i naturområdena. Genom att uppmärksamma ett område och ge det någon form av skyddsstatus kan man bevara grönytor med både biologiskt och socialt värde. Intresse och förståelse för naturen skapas ofta av att vistas i den.

Genom att aktivt hävda naturområden och befästa deras existens i medborgarnas medvetande blir det svårare att omvandla och exploatera naturområdena i annat syfte. För att detta ska ske måste dock folk besöka platserna. Ett medel att åstadkomma detta är just att tillgängliggöra platserna så att de blir lättare att komma åt och att använda för fler.

FLYKTEN FRÅN STORSTADEN

Paradiset med omgivning ligger relativt nära två av Sveriges största städer, Stockholm och Uppsala. Från Stockholms innerstad tar det endast ett par timmar att ta sig ut till området och biljetten går på strax över hundra kronor för vuxna. Det är möjligt att besöka platsen över dagen eller att övernatta.

Detta gör att man borde betrakta området som en resurs till friluftsområden för städerna, som potentiellt skulle kunna utnyttjas mer intensivt av en bredare grupp människor. För de flesta, som inte är bofasta på öarna, är det inte fråga om ett tillskott i vardagsmiljön, men det är som tidigare konstaterat ett utomordentligt resmål med tanke på närhet, kostnad och utbud av naturmiljöer och aktiviteter.

Olika organisationer, bland annat Skärgårdsstiftelsen och Röda Korset, anordnar med jämna mellanrum dagsutflykter till Stockholms skärgård för personer som inte gjort resan än. Bland annat har det arrangerats utflykter med aktiviteter för barnfamiljer och invandrade ungdomar (Skärgårdsstiftelsen 2014a).

I Naturvårdsverkets rapport “*Med andra ögon - naturmöten med invandrare*” konstaterar författaren att personer med invandrarbakgrund kan uppleva naturen som främmande och svårtillgänglig, men att det finns ett stort intresse av att lära sig mer om naturen och att komma igång med att vistas mer ute i den (Moshtat 2008). I rapporten undersöks och föreslås mest grupputflykter med guidning. Det är möjligt att platser som

tillgängliggörs fysiskt och med mer information om natur och potentiella aktiviteter skulle kunna bli ett nästa steg i resan för inbitna stadsbor och nyblivna svenskar att på ett tryggt sätt utforska den svenska naturen på egen hand.

AVVÄGNING MELLAN NATURSKYDD OCH GESTALTNING

Under arbetsprocessen blev det tydligt att kreativ frihet ställdes mot bevarande av Paradisets naturmiljö. I slutänden blev lösningarna enkla, genomförbara och skulle smälta in väl i sina omgivningar. Varken material eller utformning skulle antagligen upplevas som främmande i området. Största fokus lades i det här arbetet på att uppfylla besökarnas behov på plats och inte på att skapa mer spektakulära nya inslag.

Ytterligare en avvägning var hur mycket av platsen som kunde och borde gestaltas. För att till exempel göra platsen mer tillgänglig, vilket vore mycket önskvärt, skulle större ingrepp behöva utföras, vilket inte vore det minsta önskvärt.

Om områden som detta skulle exploateras till större andel och gestaltas på mer utmanande sätt skulle man kunna ta fram andra kvaliteter hos platsen. I detta arbete har stor hänsyn tagits till en känslig miljö, men utanför naturreservat och andra naturskyddsområden är detta inte alltid en nödvändighet.

Exempelvis skulle man kunna föra in mer exotiska material och färger som skapar kontrast mot naturmiljön, snarare än att smälta in, som i detta arbete. Skulle man arbeta på detta sätt finns möjligheterna att kunna skapa mer utmanande inslag som kan ta mer utrymme och kunna existera mer självständigt.

Där man kan utnyttja mer mark och ta sig större kreativa friheter skulle man med stor fördel kunna göra platsen tillgänglig för personer med olika former av funktionshinder. Detta skulle exempelvis kunna involvera stigar som är mer lättframkomliga även för personer med fysiska funktionsnedsättningar. I Paradiset med omgivning skulle det krävas stora ingrepp för att tillgängliggöra det, vilket skulle inkräkta för mycket på naturmiljön och därmed bli olämpligt att genomföra. Man skulle även kunna framhäva platser med taktila och audiella kvaliteter för att ge personer med synnedsättning starkare upplevelser.

PROBLEMATIK OCH FELKÄLLOR I ARBETET

Detta arbete är endast ett förslag på hur ett naturområde som Paradiset skulle kunna gestaltas. Med begränsningar i bland annat tid och sidantal uppstår många aspekter som man varken hinner eller har möjlighet att undersöka.

ATT BESKRIVA EN PLATS

Det är mycket svårt, eller till och med omöjligt, att på ett rättmätigt sätt fånga ett stort och varierat område på ett fåtal sidor. Om detta arbete hade varit ett faktiskt beställningsuppdrag skulle det förhoppningsvis fått mer

utrymme att beskriva olika sidor av platsen och gå in på mer detaljer och mer exakta ritningar.

SOCIALA ASPEKTER

För att en ny gestaltning bättre ska matcha befintliga behov och önskemål krävs en bred inventering av sociala värden. Exempel på studier som skulle vara relevanta är vad besökarna efterfrågar samt vilka platser som används mest och hur. De som är bofasta på öarna skulle naturligtvis också kunna bidra med kunskap och önskemål om nya tillägg. Potentiellt skulle man även kunna göra en undersökning om vad som skulle locka personer från fastlandet att besöka platsen. Det mest önskvärda skulle förstås vara att utforma Paradiset för alla tre folkgrupper: de bofasta, besökarna och de som skulle kunna lockas att besöka platsen.

Det hade varit till stor hjälp att kunna följa platsen under längre tid och gärna över sommarhalvåret, för att bättre kunna studera hur Paradiset med omnejd faktiskt används. I detta arbete har en del antaganden gjorts efter spår av aktivitet, men detta kan ibland komma att skilja sig från verkligheten.

EKOLOGISKA ASPEKTER

För bättre bevarande av naturmiljöerna krävs ordentlig inventering av befintliga ekologiska värden. Det skulle innebära insamling till en mer komplett lista på de befintliga arterna av djur och växter.

Detta har inte genomförts i det här arbetet. Ingen grundlig inventering av arter och biotoper har skett i syfte att identifiera känsligare områden. För att på ett mer meningsfullt sätt kunna uppmärksamma och skydda dessa är en sådan inventering ett måste.

VIDARE STUDIER

Det skulle vara intressant att upprätta en detaljerad skötselplan för vård av naturreservatet kring Paradiset. Det finns en varierad natur med bland annat ängar och betesmarker. Dessa behöver förvaltas för att de ska behålla sin karaktär. Detta gäller även de större lokalerna med sällsynta växter. Naturvård av detta slag gynnar den biologiska mångfalden och ingår i Riksdagens miljömål “Ett rikt odlingslandskap” (Jordbruksverket 2012).

Det skulle också vara intressant att ta fram ett gestaltungsprogram för känsliga naturområden för organisationer som förvaltar sådana platser, som exempelvis Sveriges länsstyrelser och Skärgårdsstiftelsen. Det skulle kunna hjälpa dem att på ett enklare och mer effektivt sätt kunna anpassa platser med känslig natur för mer intensiv användning. Det skulle också kunna hjälpa besökarna att lättare känna igen sig när det är i naturområden som förvaltas av dessa organisationer.

REFERENSER

31

ARTIKLAR, BÖCKER & ÖVRIGT

Artdatabanken (2016a) *Cephalanthera longifolia* — *Vit skogslilja*. <http://artfakta.artdatabanken.se/taxon/219769> [2016-04-12]

Artdatabanken (2016b) *Daphne mezereum* — *Tibast*. <http://artfakta.artdatabanken.se/taxon/222412> [2016-04-12]

Artdatabanken (2016c) *Taxus baccata* — *Idegran*. <http://artfakta.artdatabanken.se/taxon/1547> [2016-04-12]

Gehlin, Åke. (1982) *Kring ortnamn i Stockholms skärgård från Arholma till Landsort*. Stockholm: Bokförlaget Prisma AB.

Hagdorn Follow, Magnus. (2014) *Grey seal (Halichoerus gryphus)*. [fotografi] <https://www.flickr.com/photos/hagdorned/13905809382/> [2016-05-17]

Hamrebjörk, Lars. (2011) *Fakta om CORTEN*. [Elektronisk] Stålbyggnadsinstitutet.

Hässler, Lars; Granath, Lars; Sannel, Jesper. (2010) *Arholma-Landsort med Gotland*. Värnamo: Fälth&Hässler.

Jerling, Lenn; Nordin, Urban. (2007) *Bland skötar, kobbar och kor, Stockholms skärgård — uppkomst och utveckling*. Forskningsrådet Formas.

Johansson, Klara. (2005) *Kulturresevatet Brottö skärgårdsjordbruk*. (Rapport 2006:03) [Elektronisk] Stockholm: Länsstyrelsen i Stockholms län.

Jordbruksverket. (2012) *Ängar*. (Rapport OVR3:10) Jönköping: Jordbruksverket.

Koffman, Anna. (2010-2015) *Inventering av arter och biotoper* [kartmaterial]

Koffman, Anna; bio-geovetare, fil mag. inriktning naturvårdsbiologi och ekologi. E-mail 22-27 februari 2016.

Lantmäteriet. (2016) *Lantmäteriets fastighetskarta*. 65H9BN Ingmarsö 1:10 000. Gävle: Lantmäteriet

Mentz, August & Ostenfeld, C.H. (1917) *Billeder af Nordens flora*. Köpenhamn: G.E.C. Gad's forlag

Moshtat, Yusuf. (2008) *Med andra ögon — naturmöten med invandrare*. (Rapport 5808) [Elektronisk] Stockholm: Naturvårdsverket.

Naturvårdsverket. (2015) *Naturreservat – vanlig och stark skyddsform*. [Elektronisk] <http://www.naturvardsverket.se/Var-natur/Skyddad-natur/Naturreservat/#> [2016-02-02]

Skärgårdsstiftelsen. (2014a) *En dag i Skärgården*. [Elektronisk] <http://skargardsstiftelsen.se/en-dag-i-skargarden-2/> [2016-05-20]

Skärgårdsstiftelsen (2013) *Finnhamn och Kålgårdsön*. <http://skargardsstiftelsen.se/omrade/finnhamn-och-kalgardson/> [2016-02-02]

Skärgårdsstiftelsen (2013b) *Finnhamn och Kålgårdsön — natur*. <http://skargardsstiftelsen.se/omrade/finnhamn-och-kalgardson/natur/> [2016-02-02]

Skärgårdsstiftelsen. (2014b) *Inkvarteringsstatistik 2010-2014*. [Tabell]

Skärgårdsstiftelsen. (2015) *Levande skärgårdsnatur 2015*. [Elektronisk] Stockholm: Skärgårdsstiftelsen.

Skärgårdsstiftelsen. *Tillgänglighetspolicy*. [Elektronisk] <http://skargardsstiftelsen.se/om-stiftelsen/policys/tillganglighetspolicy/> [2016-01-28]

Sveriges geologiska undersökning [2016a] *Jordartskarta* © SGU i2014/764

Sveriges geologiska undersökning [2016b] *Strandnivå, för 500 år sedan / för 1000 år sedan / för 2500 år sedan / för 3000 år sedan* © SGU i2014/764

Swanwick, Carys. (2002) *Landscape Character Assessment — Guidance for England and Scotland*. [Elektronisk] Sheffield: University of Sheffield.

BILD & FOTO

Illustrationer och fotografier är skapade av författaren, Hedvig Lindblom Ågren, om ej annat anges.

BILAGA PLANSCHER

EN PLATS I PARADISET

– GESTALTNING AV ETT NATURRESERVAT I STOCKHOLMS SKÄRGÅRD. HEDVIG LINDBLOM ÅGREN EXAMENSARBETE. VT – 2016

NATURHAMNEN PARADISET

Paradiset är namnet på en skyddad naturhamn i Stockholms mellersta skärgård vid öarna Finnhamn och Kålgårdsön, som ligger ungefär 4,5 mil från Stockholms innerstad.

OM PLATSEN

Landskapet i Stockholms skärgård är världsunikt. Sprickdalslandskapet med sina tusentals öar är starkt format av istider och nya kobbar stiger fortfarande upp ur havet på grund av landhöjningen.

De första människorna i området levde på fiske och använde sjöfartsleder för handel. En tidig dokumentation av området är Valdemar Sejrs skrivna karta som instruerar sjöfarare hur de ska använda den närliggande sjöfartsleden som än idag används och går under namnet Husaröleden. Skärgården har också använts för skogsbruk och odling, då nästan all bördig mark har odlats upp.

Runt sekelskiftet 1900 började överklassen från storstäderna att söka sig ut i skärgården och lät uppföra semesterhus. Detta skedde även på Finnhamn.

Under 1940-talet köpte Stockholms stad Finnhamn för att förhindra ytterligare privat exploatering och turismen satte fart. Folk från arbetar- och medelklassen tog ångbåten eller sin egen fritidsbåt ut till öarna för att njuta av skogspromenader, havsbad och frisk luft, långt borta från dens tåkiga storstaden.

År 1998 överfördes förvaltningen av området till Skärgårdsstiftelsen, och blev år 2000 naturreservat. Idag finns två vandrarhem, en ekologisk gård och en restaurang på Finnhamn, och besökarna är fler än någonsin.

SYFTE

Syftet med arbetet är att gestalta naturhamnen Paradiset på ett sådant vis att besökarna guidas genom platsen, ges god möjlighet att förtygja sina båtar, och ges tillgång till unika naturupplevelser. Samtidigt ska platsens känsliga skärgårdsmiljö skyddas.

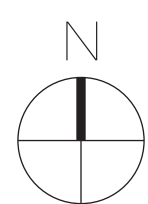
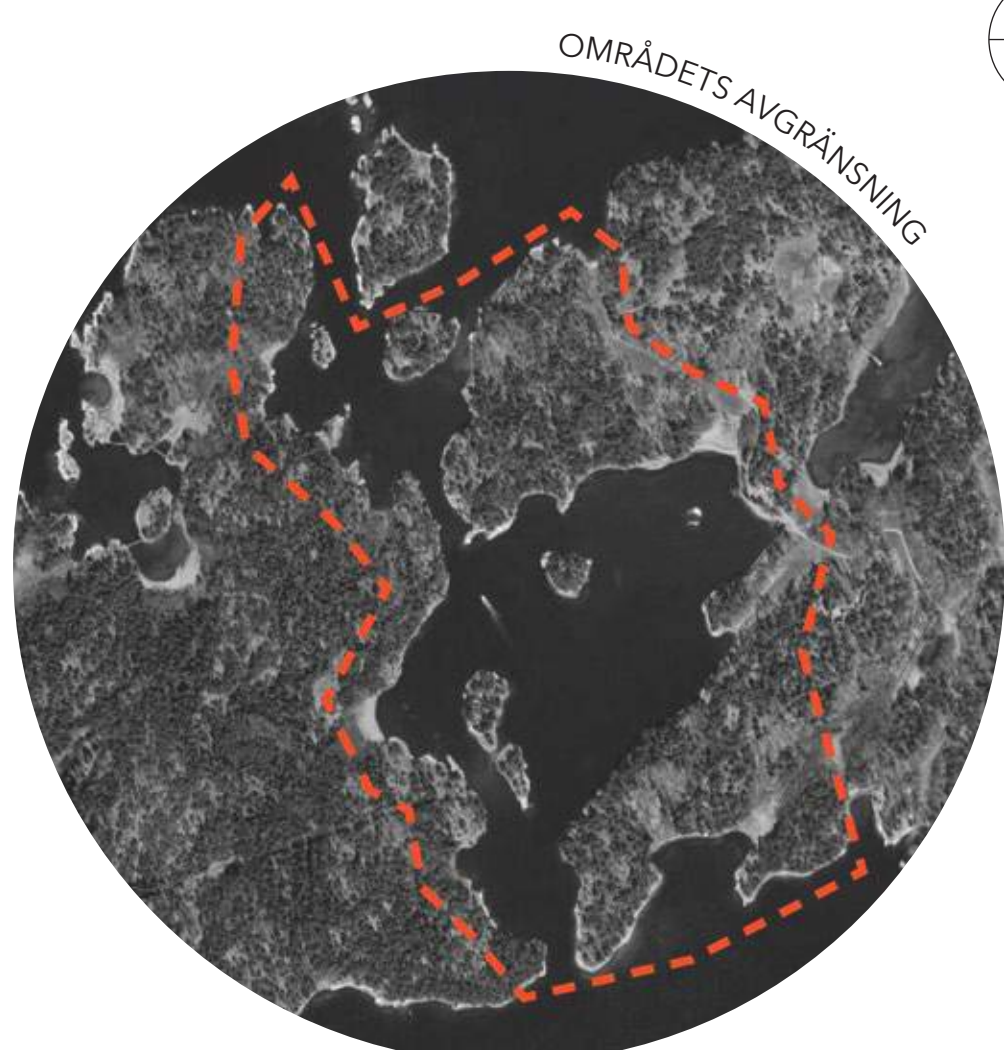
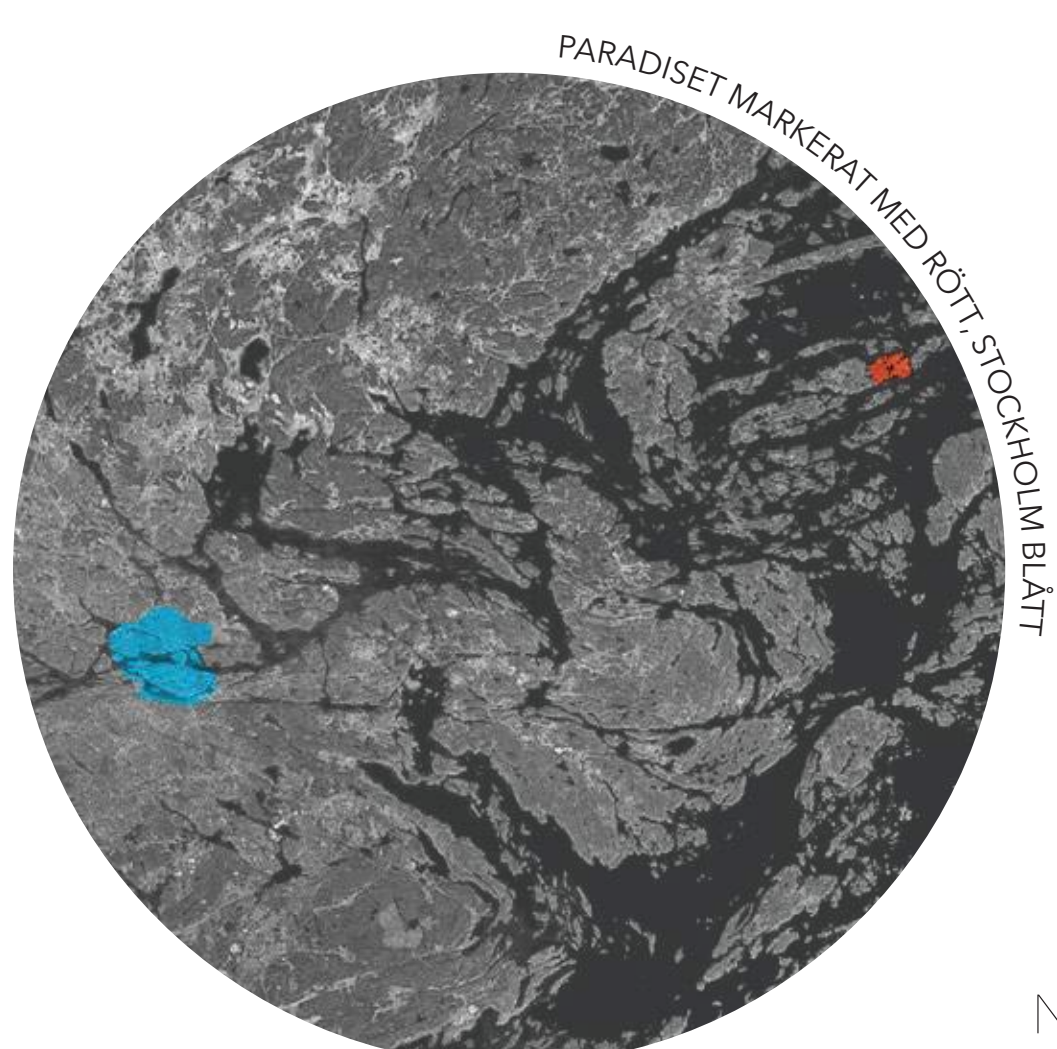
FRÅGESTÄLLNINGAR

Hur kan Paradiset utformas så att besökarna lättare kan ta till sig naturupplevelser, samtidigt som miljöpåverkan minimeras?

MÅLGRUPP OCH REDOVISNING

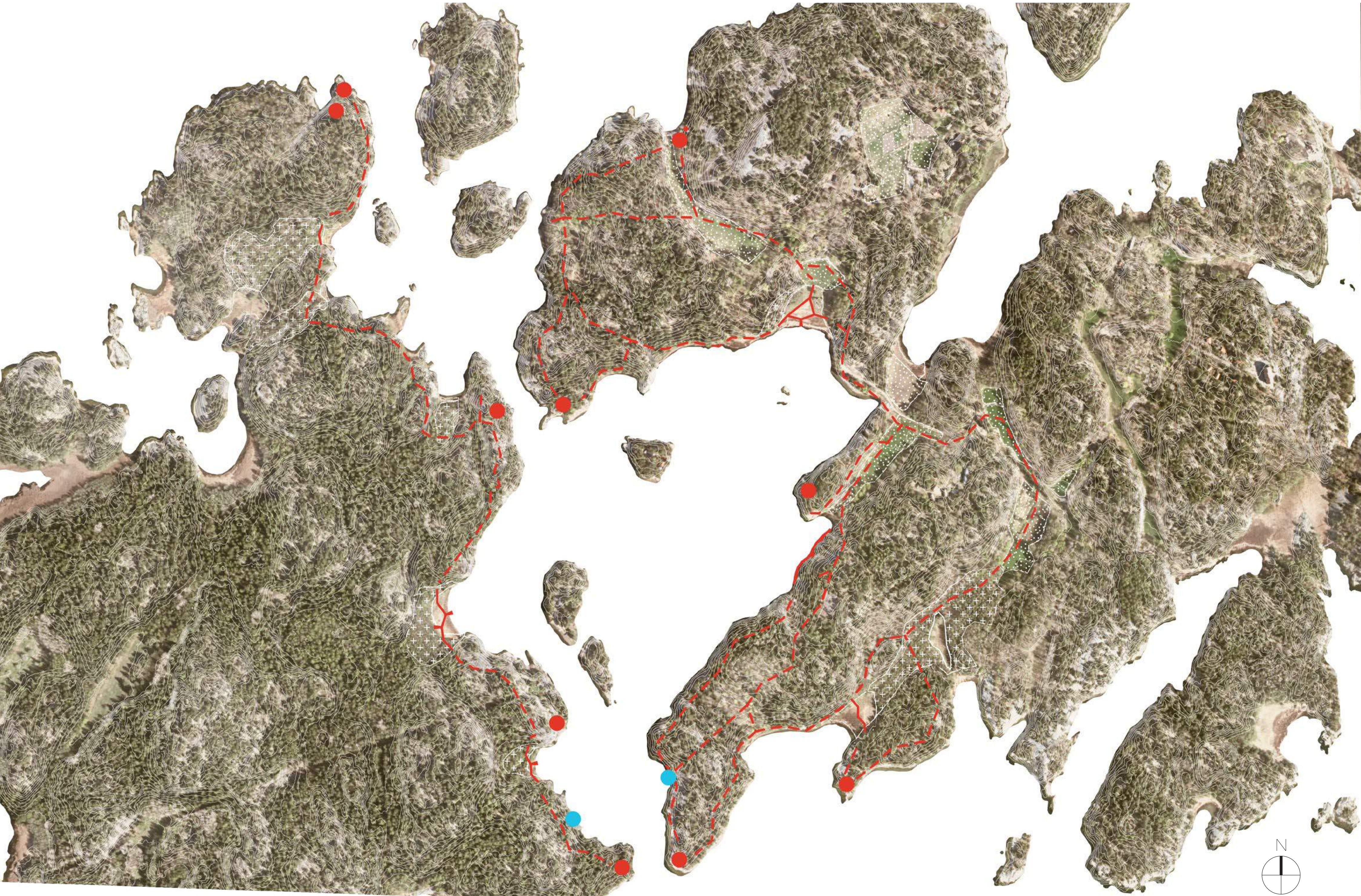
Arbetets målgrupp är potentiella beställare från exempelvis Skärgårdsstiftelsen, Länsstyrelsen, eller Österåkers kommun, samt landskapsarkitekter.

Förslaget visas i en skriftlig rapport och i plansch. Dessa innehåller en inventering och analys av förutsättningarna i text och bild, gestaltungsforslag med illustrationsplan, illustrativa bilder, samt detaljritningar.

EN PLATS I PARADISET

– GESTALTNING AV ETT NATURRESERVAT I STOCKHOLMS SKÄRGÅRD. HEDVIG LINDBLOM ÅGREN EXAMENSARBETE. VT – 2016

Illustrationsplan över Paradiset. Skala 1:3000.

TECKENFÖRKLARING ILLUSTRATIONSPLAN

- Alskog
- Vass
- Äng
- Ny båt
- Social plats
- Stig
- Nya tillägg

PROGRAM

- Platser för samvaro görs i ordning för att göras mer lättanvända
- Nya torrdass och sophantering tillförs för bättre tillgänglighet på Källgårdssön
- Skapa fler trygga hamnplatser vid idag otillgängliga klippor
- Förtöpningsöglor sätts ut i fler välanvända hamnområden
- Stigar anpassas för bättre framkomlighet, särskilt vid våtmarker
- Ett utkikstorn uppförs vid tillgänglig plats för att ge möjlighet till utsikt även för de som har funktionshinder
- Ny förbindelse mellan Finnhamn och Källgårdssön för ökad rörlighet
- Med information på plats uppmärksammas naturtyper och ovanliga arter

PROGRAMKARTA

GESTALTNING

KORTFATTAT OM PROGRAM

Genom att möblera platser för samvaro blir de mer lättanvända. Ordnade eldplatser, bänkar och sophantering skapar självklara samlingsplatser. Det är idag förbjudet att elda på annan plats än anvisad, men ytterst få sådana platser finns idag på platsen.

Ett sätt att skapa många nya och trygga hamnplatser är att bygga en ny brygga. En till brygga i Paradiset skulle välkomna fler oerfarna besökare som kan vilja ha en tryggare hamn över natten med tillgång till service.

För att öka framkomligheten över våtmarker kan spångar byggas. På så vis kan man göra stigarna lättframkomliga vid alla väder och årstider. De ger dessutom möjlighet för besökarna att komma närmre annars svåråtkomliga naturtyper. På våtmarker växer särskilda växter, och i vassbevuxna områden kan man skåda efter sjöfågel.

För att skapa en ny förbindelse mellan Finnhamn och Källgårdssön kan en ny linje med roddbåtar läggas till. Detta skulle göra området mer lättframkomligt, och vandrare skulle inte behöva ta lika långa omvägar för att ta sig mellan öarna. Detta skulle också göra det möjligt att göra en rundtur kring Paradiset, utan att behöva gå samma väg två gånger.

GESTALTNINGEN

Utformningen är utförd på ett sådant vis att den inte ska kännas främmande för platsen. De tillägg som föreslås hålls nedskalade och med ett utseende som smälter in i den naturliga miljön.

Funktionaliteten är i fokus. Helst ska varje tillägg ha fler funktioner än den primära. Exempelvis fungerar tornet på Idholmen både som utkikplats och skydd från dåligt väder, och bryggan vid Stora Jolpan ger inte bara trygga hamnplatser utan kan även fungera som en mötesplats. Varje detalj ska tillföra funktion. Av estetiska skäl är det önskvärt med material med färger som inte kontrasterar mot den omgivande miljön och hjälper till att kamouflera tilläggen. Det är ett sätt att inte störa naturen och besökarnas upplevelse av den.

De material som används måste vara mycket tåliga för att överleva vädret. Närheten till det salta havet gör att järn rostar fort. Om höst och vinter kan det storma och det som inte är ordentligt fäst eller tillräckligt tungt kan slitas bort.

Av praktiska och ekonomiska skäl är det också önskvärt att använda material som inte kräver så mycket skötsel. För att detta gestaltungsförslag ska vara realistiskt krävs alltså material som tål den hårda miljön. De material som används i gestaltningen är främst trä och cortenstål.

EN PLATS I PARADISET

– GESTALTNING AV ETT NATURRESERVAT I STOCKHOLMS SKÄRGÅRD. HEDVIG LINDBLOM ÅGREN EXAMENSARBETE. VT – 2016

UTKIKSTORNET

Ett utkikstorn är placerat på Idholmens norra sida vid en lång grusstrand. Stranden är en av de större och mest lättillgängliga badplatserna sommartid och är populär bland framför allt familjer med småbarn. En grusväg leder hela vägen fram till platsen. Platsen vid norra Mjölkvallens ände är framkomlig för personer med rörelsehinder, vilket gör den idealisk för att göra utkikstornet tillgängligt för fler personer. Det finns redan ett handikappanpassat dass på platsen. Befintlig möblering inkluderar bänkar, picknick-bord, sandlåda, en stor grill och en gunga. Inåt land finns en stor öppen gräsyta som bitvis klipps och betas av Idholms gårds kor.

OM UTSIKTEN

Så fort isen går om våren, oftast i mars, dyker de första sjöfåglarna upp. Eftersom det är strömt omkring Paradiset och dess mynningar i norr och söder blir det isfritt tidigt och en självklar hemvist för sjöfågel.

De första som dyker upp brukar vara vigg, knipa och alfågel, och ibland ovanligare arter som salskrake. Därefter kommer ejdern, gräsanden, med flera. De flesta av dessa sjöfåglar är mycket folkskygga och flyger iväg vid minsta misstanke om mänsklig närvaro. För att kunna spana på dessa måste man alltså hålla sig gömd och ge ifrån sig så lite ljud som möjligt. Utkikstorn är ett praktiskt och enkelt sätt att tyst kunna komma högre upp, få god översikt och kunna spana på de intet ont anande sjöfågla.

Även säl skulle ibland kunna siktas från utkikstornet. Med människor i närheten kan sälarna vara tveksamma att komma närmre land, men sticker ibland upp huvudet för att andas eller spana tillbaka på människorna.

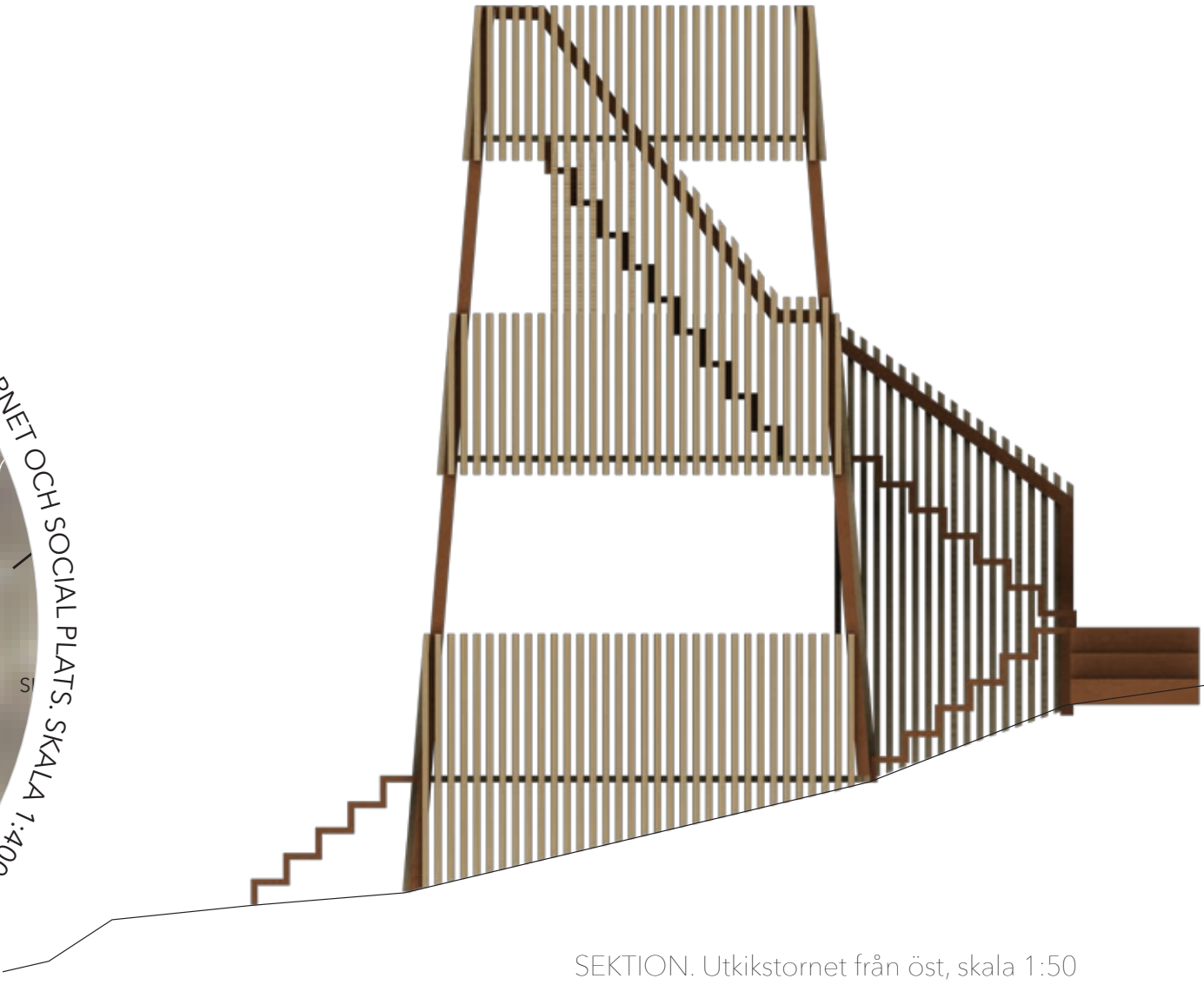
OM KONSTRUKTION

Utkikstornet byggs av trä och stål. Det har tre våningar och är totalt 6,9 meter högt. Ingångar via trappor finns både från stranden och från en ny stig som leds in från grusvägen.

Stommen utförs i en kraftig stålkonstruktion och fästs i klippan. Trapporna utförs i vikt cortenstål. Trapporna till första och andra våningarna är bekväma att gå i med steghöjden 150 mm och steglängden 300 mm. Trappan till den översta våningen är betydligt brantare med steglängd på 150 mm och steghöjd på 200 mm. För de som har svårigheter att gå i trappor kan det räcka med att ta sig till den andra våningen, som erbjuder nästan lika bra utsikt som den översta.

Fallskydd och handledare är av tunnare träribbor, 50 x 50 mm med 50 mm avstånd. Med dessa glipor är fallskyddet tätt och säkert, samtidigt som barn som kanske inte kan se över kanten kan kika mellan springorna och få en lika god upplevelse.

Golven på varje våning fungerar som tak för våningen under, och tillsammans med de väggar med träribbor som lämnas erbjuder de skydd från regn och vind.

Idholmen, vy från nordväst. Utkikstornet vid den långa badstranden på norra Idholmen.

EN PLATS I PARADISET

– GESTALTNING AV ETT NATURRESERVAT I STOCKHOLMS SKÄRGÅRD. HEDVIG LINDBLOM ÅGREN EXAMENSARBETE. VT – 2016

SPÅNGAR

I området kring Paradiset finns ett antal våtmarker och områden med översvämningsrisk. Spångar gör att de befintliga stigarna som går genom våtmarkerna blir mer lättgångna oavsett vattenstånd. Det uppstår lätt skador på omkringliggande natur när besökare försöker komma undan vattnet och söker nya vägar runt.

Längs spångarna byggs avstickande rum, som i exemplet nedan. Dessa är smala invid spången och breddas sedan för att ge plats för besökare att stanna till och få avskildhet. Vid dessa placeras med förbehållning information om arter som kan observeras i våtmarker.

EXEMPEL INGELSVASS

I detta exempel visas en lösning för spången genom Ingelsvass, som ligger i en vik på Kålgårdsön. Den utmärkerade stigen Kålgårdsslingan går genom våtmarken och vid högre vattenstånd är stigen idag svårframkomlig.

På västra sidan inåt land finns tät alskog, som har karaktär av mangroveskog. Under träden finns fuktälskande växtlighet och periodvis finns öppen vattenyta. Om våren blommar här kabbblekan ymnigt i gult.

På östra sidan ut mot sjön finns tät vass. Vassen kan bli flera meter hög och skapar opaka väggar omkring spången. Här huserar både småfågel som gungar i vassviptorna och sjöfågel, som de sothönan och gräsänder som gömmer sig och bygger bon i vassen. I juli blommar gökblomstret i knallrosa, och älgräset slår ut i krämvitt.

Spången dras genom alskogen och vassen så att besökarna ska kunna uppleva båda naturtyperna under sin promenad.

OM SPÅNGARNA

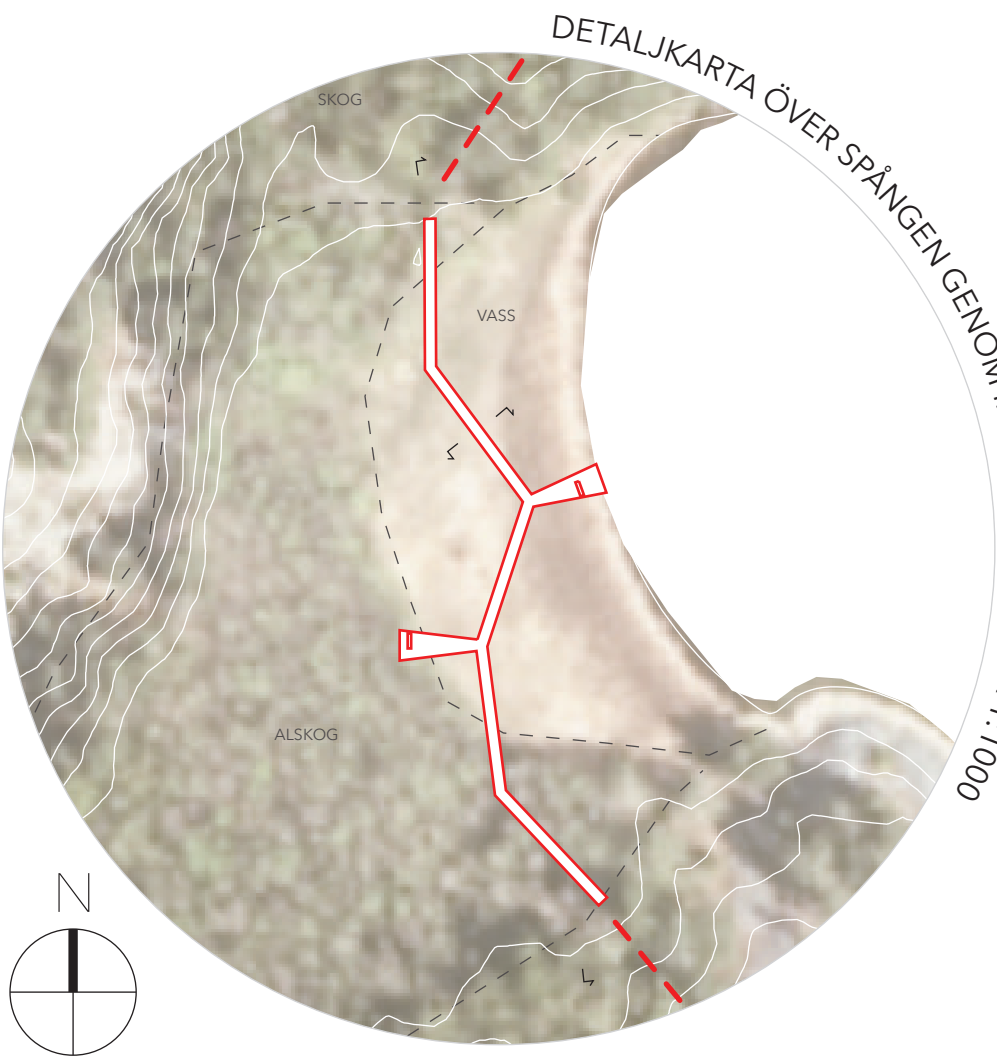
Spångarna vilar på kraftiga trästockar som fästs i klippor eller körs ner i dyn. På ena sidan av spångarna dras handledare i form av tjockt rep på cirka 110 cm höjd. Pålarna kapas ungefär 10 cm över detta, och på vissa ställen kapas de inte utan får sticka upp ytterligare 2-3 meter.

På dessa kan man fästa fågelholkar, för både småfågel och sjöfågel. När pålarna på sikt börjar brytas ned blir de hem för insekter och buffé för hackspettar och andra insektsätare.

SEKTION 3. Spång med avsågad påle. Skala 1:40

SEKTION 4. Spång med fågelholk. Skala 1:40

LÄNGDSEKTION. Spången genom Ingelsvass i längdsektion som visar naturtyperna, alskog och vassmark, den går genom. Skala 1:300.

Kålgårdsön, vy från öster. En avstickare från spången genom Ingelsvass sticker ut mot sjön genom vassen.

EN PLATS I PARADISET

– GESTALTNING AV ETT NATURRESERVAT I STOCKHOLMS SKÄRGÅRD. HEDVIG LINDBLOM ÅGREN EXAMENSARBETE. VT – 2016

GÄSTBRYGGAN

Vid en av Stora Jolpans nordliga klippor som vetter in mot Djupfladen byggs en ny brygga. Den skulle bli ett komplement till den brygga som redan finns på Myggudden, också på Stora Jolpan.

Bryggan blir drygt 100 meter lång, vilket gör att cirka 50-60 stycken fritidsbåtar kan få hamnplats på en gång.

Platsen där bryggan läggs är central på Finnhamn och har nära till väg, torrdass och större sophanteringsstationer. Bryggan ger säkra hamnplatser för fritidsbåtar, men kanske framför allt för nyblivna eller ovana båtfarare. Innan man samlat ihop mod och kunskap om hur man kan lägga till sin båt i en naturhamn kan det vara bra med en vänlig brygga där det dessutom oftast finns andra människor till hands.

Fler anordnade hamnplatser, vid brygga och klippor, gör att färre kommer att förtoja sina båtar vid träd som kan skadas av detta.

Från bryggan får man också en utmärkt utsikt över hela Djupfladen, den stora viken i Paradiset.

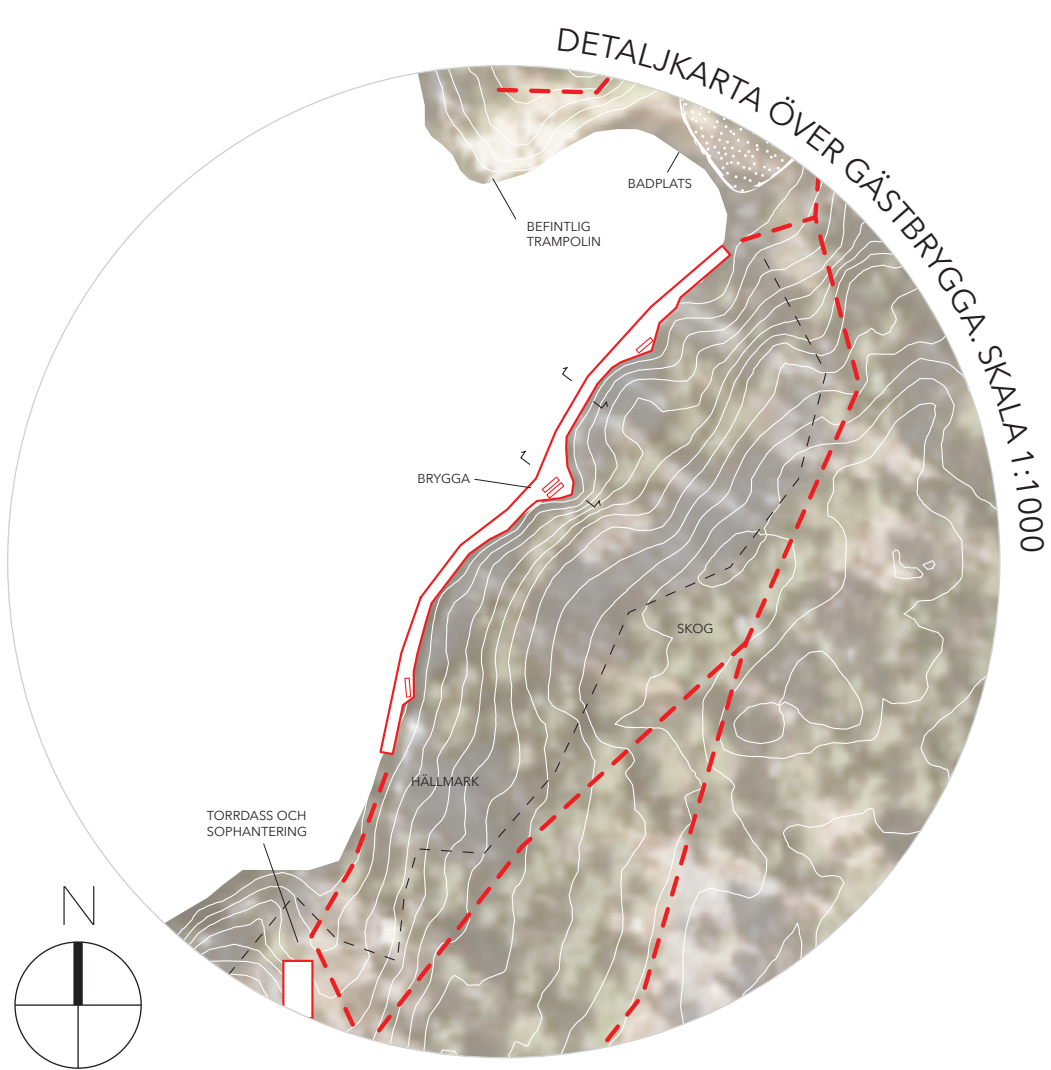
OM KONSTRUKTION

Bryggans konstruktion och gestaltning liknar spångarnas, för att skapa sammanhållning inom området.

Bryggans yttre kant får längre raka sträckor, medan den inre kanten sågas ut för att med god passform följa klippornas former.

Bryggan vilar på tjocka träpålar som fästs i klipporna eller körs ner i sjöbotten. Pålarna kapas på cirka 30 cm höjd över trädäcket. På så vis kan de vara ett alternativ att göra fast båtar vid utifall att förtöjningsöglorna inte räcker.

Trädäcket får standardbredden 1,5 meter. Det tillåter att besökare bekvämt kan promenera längs den samtidigt som båtfarare kan använda den som avlastningsplats. Vissa delar av bryggan blir bredare, och där kan bänkar och avfallstunnor ställas.

SEKTION. Brygga vid brett utsnitt. Skala 1:100

SEKTION. Brygga vid smalt utsnitt. Skala 1:100

Stora Jolpan, vy från norr. Den nya gästbryggan ger många nya hamnplatser för fritidsbåtar.

EN PLATS I PARADISET

– GESTALTNING AV ETT NATURRESERVAT I STOCKHOLMS SKÄRGÅRD. HEDVIG LINDBLOM ÅGREN EXAMENSARBETE. VT – 2016

SOCIALA PLATSER

MÖBLER

De nya möbler som ställs ut runt om i området ska vara enkla och mycket tåliga.

Bänkarna som föreslås tillverkas av solida trästockar, kanske till och med från Finnhamn eller Kålgårdsön. Måtten får anpassas efter det virke som det finns tillgängligt till, men ungefär 200 x 45 x 60 cm. Bänkarna blir tunga, står kvar även efter tuffa vinterstormar, och kräver inte så mycket underhåll.

Ordnade eldplatser blir mycket viktiga tillskott. Fina sommarkvällar är perfekta tillfällen för grillning, och då vill man gärna vara nära sin båt. De eldplatser som föreslås är platsgjutna i betong, efter enkel form, med måtten 60 x 60 x 40 cm.

En ny sorts avfallstunnor föreslås. De får en enkel utformning som är lätt att känna igen.

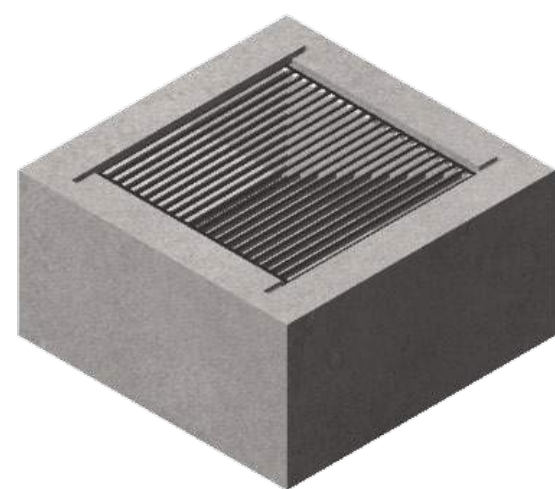
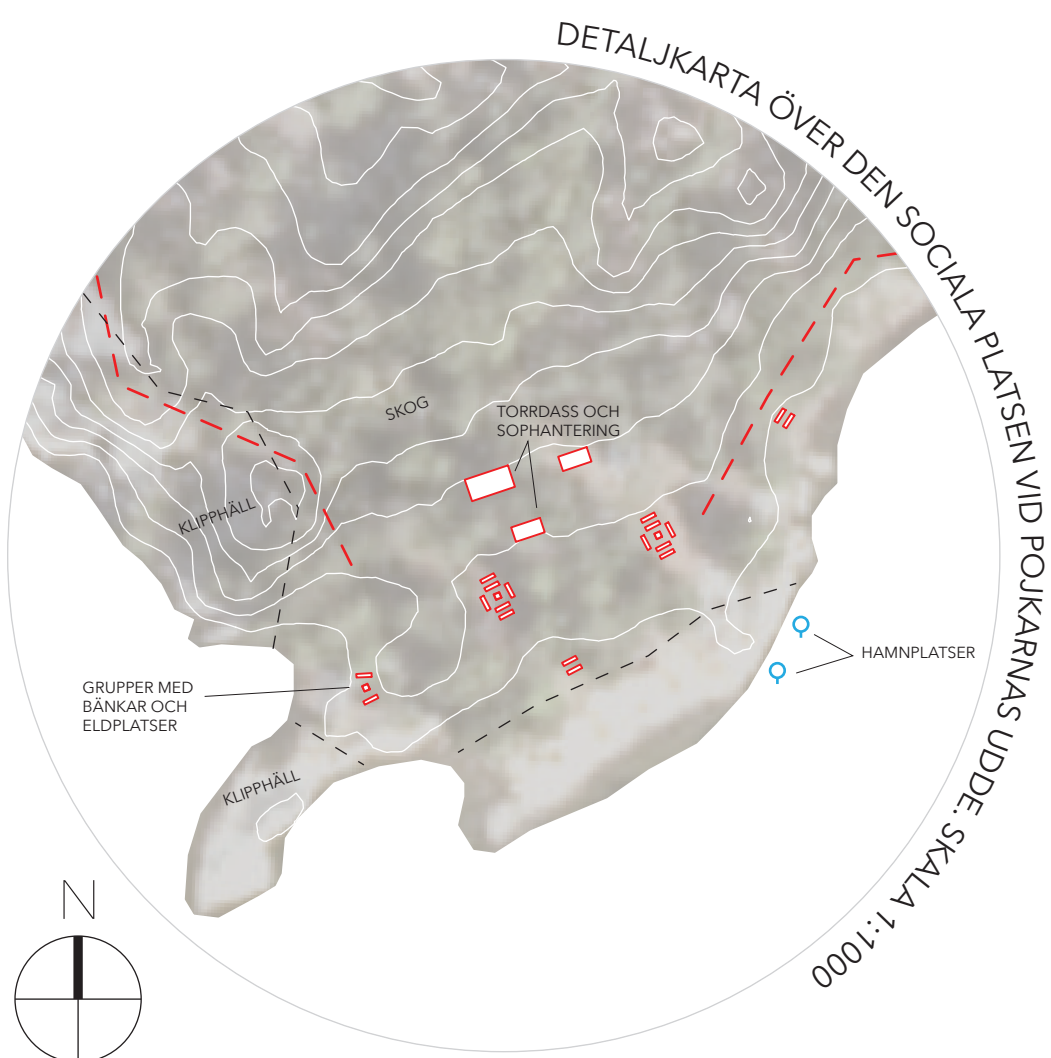
Det finns redan ett antal platser i området kring Paradiset som används som mötesplatser och för samvaro. Dessa sociala platser kan göras lättare att använda genom möblering. När det redan finns sittplatser och ordnade eldplatser färdiga att användas behöver den egna insatsen och förberedelserna inte vara lika stora hos besökarna. Möjligheten till spontanitet ökar.

Med ordnade eldplatser slipper besökare släpa på egna grillar eller riskera att elda på bara marken. Detta skulle potentiellt kunna skapa spontana möten, om flera väljer att laga sin mat över samma glöd. Det skulle också hjälpa besökare att inte elda på klipphöllar och på så vis skada dem.

EXEMPEL POJKARNAS UDDE

Den sociala platsen vid Pojkarnas udde är en av de större och mest populära. Mot havet finns stora platta klippor som grunt sträcker sig ut i vattnet och på sina håll erbjuder de perfekta fiskelägena och naturhamnar för fritidsbåtar och kajaker. Inåt land delas skogen upp av gläntor med mjuka och vältrampade barrströdda golv under tall och gran.

Tre större grupper med bänkar och eldplatser ställs ut i gläntorna. Det gör att flera sällskap kan använda platsen samtidigt, utan att tvingas komma nära varandra. Ett antal ensamma bänkar ställs också ut, utifrån att ett mindre sällskap vill kunna dra sig undan lite grann.

Förslag till ny möblering. Från vänster:
platsgjuden eldplats,
träbänk och
soptunna.

Bockholmen, vy från norr. Två sociala platser som möbleras. Udden vid vattnet får bänkar, eldplats och sophantering. Utsiktsplatsen på klippan får bänkar.

BILAGA FÄLTENKÄTER

BILAGA FÄLTENKÄT BLANK

FÄLTENKÄT		SKISSER	
PLATS		DATUM	
LANDSKAPSTYP		GEOLOGI	
TOPOGRAFI			
flackt kulligt brant mjukt	tvära kast dalgång		
BIOLOGI			
tall gran blandad lövskog blandskog barrskog	asp al äng sly åker	blötäng vass lund hällmark bete	bryn vild natur vårdad natur tomtmark kalt berg
ELEMENT			
bebyggelse tydliga stigar otydliga stigar grusväg dass	sophantering brygga staket belysning elljusspår	stugor spång roddbåtar	
UPPLEVELSER			
lång sikt kort sikt skyddat vindstilla blåsig	soligt skuggigt nära till vatten öppet slutet	glänta skog hav	
TRE KARAKTÄRSDRAG			
ÖVRIGT			

BILAGA FÄLTENKÄT EXEMPEL

FÄLTENKÄT		område IV	SKISSER
PLATS	långvägar etc	DATUM	10 ^e mars 2076
LANDSKAPSTYP	Urskog + våtmark	GEOLOGI	blandet
TOPOGRAFI			
flackt kulligt brant brant	tvära kast dalgång		
BIOLOGI			
tall gran blandad lövskog blandskog barrskog	asg as äng slv åker	blotång vass lund hällmark bete	bryn vild natur vårdad natur tomtmark kalt berg
ELEMENT			
bebyggelse tydliga stigar ötydliga stigar grusväg dass	sopphäntering brygga staket belysning ettjusspår	stugor spång roddbåtar	
UPPLEVELSER			
lång sikt kort sikt skyddat inordstilla blåsig	soligt skuggigt nära till vatten öppet slutet	glänta skog? hav	
TRE KARAKTÄRSDRAG	Tät och ganska mörk blandskog, större yta vass och al-mangrove		
OVRIGT	Stigen öva långvägar är värförkomlig. Lätt att ta sig ur till sjön. Privat område med stugor måste tas hänsyn till...		

